

Examensarbete

Grundnivå 2

HBQTQ-personer och andra könsnormsbrytare i förskolan

LGBTQ-people and other breakers of gender norms, in Swedish preschools

Författare: Lisa Hollsten
Handledare: Stina Jeffner
Examinator: Daniel Broman
Ämne/huvudområde: Pedagogiskt arbete
Kurskod: PG2062
Poäng: 15hp
Examinationsdatum: 2019 01 17

Vid Högskolan Dalarna finns möjlighet att publicera examensarbetet i fulltext i DiVA. Publiceringen sker open access, vilket innebär att arbetet blir fritt tillgängligt att läsa och ladda ned på nätet. Därmed ökar spridningen och synligheten av examensarbetet.

Open access är på väg att bli norm för att sprida vetenskaplig information på nätet. Högskolan Dalarna rekommenderar såväl forskare som studenter att publicera sina arbeten open access.

Jag/vi medger publicering i fulltext (fritt tillgänglig på nätet, open access):

Ja

Nej

Abstract

Förskolan har idag ett ansvar för att motverka könsnormer som kan begränsa barnens val både i förskoleåldern och senare i livet. Alla barn oavsett kön ska ha samma rättigheter och möjligheter att välja vilka aktiviteter de vill ägna sig åt och de ska inte begränsas utifrån kön vid de val de står inför i framtiden då de bland annat väljer vad de ska studera eller arbeta med. Syftet med uppsatsen är att problematisera hur förskolan aktivt kan motverka begränsande könsnormer, genom att studera hur några förskollärare pratar om sitt arbete med detta. För att uppnå studiens syfte har jag intervjuat fyra förskollärare om hur de arbetar med att motverka könsnormer som kan vara begränsande för barn. I uppsatsen presenteras bakgrundsfakta gällande förskolans styrdokument och frågor rörande kön och genus med fokus på HBTQ, och information om hur de intervjuade förskollärarna arbetar med dessa frågor. Resultatet av studien visar att de intervjuade förskollärarna arbetar med att motverka begränsande könsnormer genom att påminna barnen om att familjer kan se väldigt olika ut och genom att vara och skapa förebilder med hjälp av till exempel litteratur och på så sätt visa att det finns många olika sätt att vara på. De är alla mycket positiva till att arbeta med jämställdhet och att ge alla barn oavsett könstillhörighet tillgång till samma möjligheter. Studiens slutsats är att det är möjligt att i förskolan motverka könsnormer som begränsar barn men att det kräver så väl kunskap som medvetenhet och öppenhet inför människors olikheter.

Swedish preschools today have a responsibility in counteracting gender norms that can be limiting to the choices the children can make, both as preschool children and later in life. All children, regardless of gender, should have the same rights and possibilities to choose what activities they want to engage in, and later in life gender should not be an obstacle for them when choosing for example what they want to study or work with. The purpose of this essay is to problematise in what ways preschools actively can counteract limiting gender norms, by studying the way a few preschool teachers talk about their work regarding this area. To achieve the purpose of the study I have interviewed four preschool teachers about how they work to counteract limiting gender norms. In the essay, background facts are presented both regarding regulations of Swedish preschools and questions concerning gender as well as LGBTQ. It also contains information about how the preschool teachers work with these issues. The result of the study shows that the preschool teachers that have

been interviewed in this study do work in order to counteract limiting gender norms by reminding the children that families can look very different and by being and creating role models with help from for example literature and in that way show that people are different in many ways, and that all the differences are positive. They are all positively set regarding working for equality and giving all children, no matter their gender, all the same opportunities. The conclusion of the study is that it is possible to counteract limiting gender norms in preschools but that it demands knowledge, awareness and openness towards the differences of people.

Nyckelord: Förskola, förskollärare, könsmonster, könsnormer, HBTQ, LGBTQ, queer

Förord

Det finns så mycket mer jag hade velat skriva i den här uppsatsen och den hade kunnat bli hur lång som helst, men lyckligtvis hade jag en handledare som påminde mig om att det är ett examensarbete som ska hinna bli klart under en kurs på tio veckor. Tack Stina för allt ditt stöd och för att du ofta sade till mig att korta ner och inte skriva om allt! Och för allt annat så klart.

Tack Daniel för värdefulla kommentarer i slutskedet av arbetet, etcetera.

Det har varit oerhört givande för mig att ägna mig åt den här studien. Jag har lärt mig väldigt mycket. Tack till er forskollärare jag fått intervjuas för allt ni berättat och visat. Tack till alla er normbrytare jag träffat eller som delat med er av era erfarenheter genom böcker, sociala medier och andra uttrycksformer. Tack till alla som genom historien tänjt på normernas gränser så att de blivit så pass mycket vidare som de ändå blivit.

Under tiden jag ägnat mig åt det här arbetet, eller egentligen sedan ganska långt innan kursen ens började, har jag tänkt väldigt mycket på kön, genus och HBTQ på olika sätt. Tack till hela familjen som ställt upp för mig på en massa olika sätt, bland annat genom att prata med mig om allt det här. Jag kommer inte sluta prata om det nu men jag kanske börjar prata om lite annat också, någon gång ibland. Utan er hade jag inte tagit mig igenom de här åren på högskolan.

I inledningsskedet av studien trodde jag att det som skulle bli svårast kanske skulle bli att läsa, och förstå, Butler och Foucault eller att analysera intervjusvar. Det var på den gamla goda tiden, innan jag försökt numrera sidor och kapitel så att det åtminstone någorlunda skulle påminna om Jord-logik. Tack till min syster som hjälpte mig med det.

Tack till er som läser den här uppsatsen. Jag hoppas ni får med er något nytt. Vill ni läsa mer finns en massa bra lästips i källförteckningen!

Falun, Januari 2019

Lisa Hollsten

Innehållsförteckning

1.	Inledning.....	1
2.	Syfte, frågeställningar och avgränsning.....	3
2.1.	Syfte och frågeställningar.....	3
2.2.	Avgränsning.....	3
3.	Bakgrund.....	4
3.1.	Förskolans styrdokument.....	4
3.2.	Kön och genus.....	5
3.3.	Hen.....	7
3.4.	HBQTQ+ - vad är det?.....	8
3.4.1.	Homosexuella och bisexuella.....	8
3.4.2.	Trans, cis och könsdysfori.....	8
3.4.3.	Queer.....	10
3.4.4.	+ - vad kan det innefatta?.....	10
3.5.	Normer, lagar och lite historia.....	11
3.6.	Sammanfattning av bakgrund.....	14
4.	Tidigare forskning.....	14
4.1.	Förskola.....	14
4.2.	Mamma-pappa-barn.....	16
4.3.	Könsnormer.....	17
4.4.	Könsdysfori och trans.....	18
4.5.	Att känna någon.....	18
4.6.	Sammanfattning av tidigare forskning.....	19
5.	Teoretisk utgångspunkt.....	19
5.1.	Centrala begrepp inom queerteorin.....	21
5.1.1.	Heteronormativitet.....	21
5.1.2.	Performativitet.....	22
5.1.3.	Instabila identiteter.....	23
5.1.4.	Subversivitet.....	23
5.1.5.	Queera läsningar.....	23
6.	Metod och metoddiskussion – vad jag gjort och varför.....	24
6.1.	Hur jag sökt information.....	24
6.2.	Metodval.....	24
6.3.	Informanter och urval av informanter.....	25
6.4.	Genomförande.....	26
6.5.	Databearbetning.....	26
6.6.	Objektivitet, validitet och reliabilitet.....	27
6.7.	Forskningsetiska ställningstaganden.....	28
7.	Resultat och analys.....	29
7.1.	Olika är.....	29
7.2.	Vad begränsar?.....	31

7.3.	Språkets betydelse.....	33
7.4.	Förebilder och representation	34
7.5.	Leksaker och annat lekmaterial	36
7.6.	Förhållningssätt	38
7.7.	Vårdnadshavare.....	39
7.8.	Förskolläraernas erfarenheter av personer som bryter mot könsnormer och av HBTQ- personer.....	41
7.9.	Mamma-pappa-barn.....	42
7.9.1.	Astrid	43
7.9.2.	Bill.....	43
7.9.3.	Clara	43
7.9.4.	Donna	44
7.10.	Sammanfattning av resultat och analys	45
8.	Diskussion.....	45
8.1.	Förslag till fortsatt forskning	47
9.	Referenser.....	48
10.	Bilagor.....	54
10.1.	Frågor till de intervjuade förskollärarna.....	54
10.2.	Informationsbrev angående examensarbete vid Högskolan Dalarna.....	55
10.3.	Begreppsordlista.....	57

1. Inledning

Ylva, en av dagmammorna i parken, ropade att vi skulle dela upp oss i två grupper, en för flickor och en för pojkar.

”Men jag då? Var ska jag stå?” ville jag ropa, men hejdade mig.

Jag vågade inte fråga högt. Mamma brukade säga att en vet vad man är genom att titta mellan benen. Finns där en snopp är det en pojke och finns där en slida, så är det en flicka. Jag visste så klart att det fanns en snopp mellan mina ben, men kände mig ändå inte som någon pojke. Ögonen for mellan grupperna som samlades en bit bort, och den starka längtan att få vara med tjejgänget blev om möjligt ännu starkare. De verkade upptagna av något som Mona visade upp. Ett nytt bokmärke, kanske. Försiktigt tog jag ett kliv mot gruppen där de flesta hade rosa overaller. Såg mig omkring. Kusten verkade klar och jag ökade takten. Äntligen skulle jag få se Monas glittrande änglar på nära håll. Kanske kunde jag övertala mamma att köpa några till mig också, så vi kunde byta?

I mina klumpiga stövlar var jag på väg att snava och falla till marken, när en stor hand bryskt grep tag om min handled och drog bort mig. Det var Ylva som med rynkad panna och uppspärrad blick släpade över mig till den andra sidan. Hon puttade in mig bland pojkarna och fnös.

”Här ska du stå, förstår du väl?”

Killarna runt mig puttades och stojade så att mina axlar drogs upp mot öronen. Jag fick alltså inte bestämma själv vem jag ville vara? (Lundberg 2018 s.8-9)

Situationen i citatet ägde rum för över 30 år sedan men den har inte glömts bort, åtminstone inte av barnet som växte upp och skrev en bok om sina erfarenheter. Så stor påverkan har vi som arbetar med barn; vi kan skapa minnen som biter sig fast långt upp i vuxen ålder. Vilka minnen vill vi att barnen idag ska ha med sig från förskolan?

Att göra åtskillnader mellan barn utifrån deras tilldelade kön som i citatet ovan är i dagens förskola inte tillåtet. I den läroplan för förskola som reviderades 2016 står att ”[f]örskolan ska motverka traditionella könsmonster och könsroller. Flickor och pojkar ska i förskolan ha samma möjligheter att pröva och utveckla förmågor och intressen utan begränsningar utifrån stereotypa könsroller” (Skolverket 2016 s.5). Från och med 2019 07 01 börjar en ny läroplan gälla för förskolan, och i den är förskolans ansvar i relation till könsnormer ännu tydligare än innan. Det handlar nu inte längre om att motverka traditionella könsroller utan om könsmonster som är begränsande för barnen:

Förskolan ska aktivt och medvetet främja alla barns lika rättigheter och möjligheter, oberoende av könstillhörighet. Förskolan har ett ansvar för att motverka könsmonster som begränsar barnens utveckling, val och lärande. Hur förskolan organiserar utbildningen, hur barnen blir bemötta samt vilka krav och förväntningar som ställs på barnen bidrar till att forma deras uppfattningar om vad som är kvinnligt och manligt. Förskolan ska därför organisera utbildningen så att barnen möts, leker och lär tillsammans, samt prövar och utvecklar sina förmågor och intressen, med samma möjligheter och på lika villkor, oberoende av könstillhörighet (Skolverket 2018 s.7).

Under den tid jag skrivit den här uppsatsen har media uppmärksammat både barn och vuxna som idag erfar problem till följd av uppdelning efter kön, främst inom idrotten. En av dessa personer är Julle som identifierar sig som pojke men som juridiskt är flicka. Han tilläts inte fortsätta spela fotboll med sitt lag eftersom föreningen ansåg att han är flicka och därför inte ska spela fotboll med pojkar (Kalla fakta 2018). Diskriminering, utanförskap, könsnormer och fördomar finns fortfarande i samhället och trots att förskolan regleras av styrdokument enligt vilka kön inte ska innebära någon begränsning påverkas de människor som befinner sig i förskolekontext också av samhället utanför. Hur ser det då ut i svenska förskolor idag? Finns det medvetenhet kring könsmonster som begränsar barnen? Hur arbetas det med detta, och, är det ens möjligt att motverka dessa könsmonster? Jag har intervjuat fyra förskollärare om deras syn på området och om hur de arbetar med det.

I texten finns en del begrepp som eventuellt kan vara okända för en del läsare. Dessa begrepp förklaras i största möjliga mån i texten och det finns även en kort sammanfattning i form av en bilaga i slutet.

2. Syfte, frågeställningar och avgränsning

2.1. Syfte och frågeställningar

I förskolans styrdokument framgår inte *hur* arbetet med att motverka könsmonster som är begränsande för barnen kan eller ska ske och jag vill genom denna studie undersöka området närmare. Syftet med uppsatsen är att problematisera hur förskolan aktivt kan motverka begränsande könsmonster, genom att studera hur några förskollärare pratar om sitt arbete med detta. För att kunna uppnå mitt syfte har jag valt följande frågeställningar:

1. Vad ser de tillfrågade förskollärarna som begränsande könsmonster?
2. Hur menar förskollärarna att de arbetar för att motverka dessa?

2.2. Avgränsning

Kön och genus är ett mycket stort fält och den här studien hade därför kunnat beröra oerhört mycket mer, men av utrymmesskäl har jag gjort en del avgränsningar. Inledningsvis hade jag planerat att jämföra de intervjuade förskollärarnas intervjusvar med vad som står i de trygghetsplaner och liknande som finns för de förskolor där förskollärarna arbetar men detta valde jag bort eftersom jag fick mycket mer material genom intervjuerna än jag räknat med men också för att alla förskollärarna var väl medvetna om och aktiva för att motverka begränsande könsmonster. Hade någon av dem ställt sig negativ till området hade dylika jämförelser kunnat ha större betydelse för studien och avgränsningen hade då kunnat komma att se annorlunda ut. Studien har också avgränsats genom att jag valt att fokusera på könsmonster i relation till HBTQ-frågor snarare än olika sätt att vara flicka respektive pojke på, exempelvis huruvida flickor och pojkar bemöts olika då de gör samma saker, eller likheter och skillnader mellan hur stort talutrymme flickor och pojkar får.

3. Bakgrund

Under rubriken Bakgrund presenteras först en sammanfattning av vad det står och har stått om könsnormer och om vuxna som förebilder i förskolans styrdokument. Detta följs av en tematiserad genomgång av begrepp indelad i kategorierna Kön och genus, Hen, HBTQ – vad är det?, Homosexuella och bisexuella, Trans, cis och könsdysfori, Queer, och + - vad kan det innefatta?. Därefter följer en kortfattad presentation av samhällets syn på HBTQ-personer och på HBTQ-personers möjligheter, och omöjligheter, genom tiderna under rubriken Normer, lagar och lite historia. Avslutningsvis finns en kort sammanfattning av bakgrunden.

3.1. Förskolans styrdokument

Sedan 1998 har förskolan haft i uppdrag att se till att barn slipper begränsas av stereotypa könsroller men det har formulerats på något skilda sätt i de olika versionerna av förskolans läroplan som funnits sedan dess. Exakt vad detta innebär och hur arbetet med det ska ske har aldrig explicit uttryckts i läroplanerna och ämnet har därför hanterats och tolkats på olika sätt i olika förskolor (Eidevald 2009). Redan 1972 var det dock tydligt att förskolans personal hade en viktig roll som förebilder för barnen. Det lyftes som betydelsefullt för barns identitetsutveckling att de hade förebilder av så väl samma som av motsatt kön men att eftersom människor har fler egenskaper än kön finns det möjlighet för barn att identifiera sig med olika sidor hos olika personer, oavsett könstillhörighet (SOU 1972:26). Förskolan ska vara trygg för alla barn (Skolverket 2016, 2018) och för att barn som bryter mot könsnormer ska känna trygghet behöver de stöd av vuxna. De behöver bli respekterade och lyssnade på, och de behöver förebilder som bryter mot könsnormer och som ”tar ställning för alla människors lika värde” (Summanen & Summanen 2017 s.40). Vuxna som förebilder är fortfarande viktiga i förskolan och i förskolans läroplan som träder i kraft från och med 2019 07 01, Lpfö18, står att ”[f]örhållningssättet hos alla som verkar i förskolan, och deras sätt att agera och tala om något, påverkar barnens förståelse och respekt för de rättigheter och skyldigheter som gäller i ett demokratiskt samhälle. Därför är alla som verkar i förskolan viktiga som förebilder” (Skolverket 2018).

I förskolans läroplan från 2016, Lpfö98 reviderad 2016 (Skolverket 2016), talas det om traditionella könsroller medan den senare versionen, Lpfö18, istället talar om

”könsmonster som begränsar barnens utveckling, val och lärande” (Skolverket 2018 s.7). Vilka könsnormer som av tradition kopplats samman med något kön får därmed mindre relevans än vad som begränsar barnen. På flera punkter är den senaste läroplanen tydligare gällande detta, och något som särskilt markerar att jämställdhet, liksom jämlikhet, ska prioriteras i förskolan är att alla som arbetar i förskola ska vara aktiva i att motverka diskriminering:

”Var och en som verkar inom förskolan ska främja aktning för människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män, flickor och pojkar, samt solidaritet mellan människor. Inget barn ska i förskolan bli utsatt för diskriminering på grund av kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning eller ålder, hos barnet eller någon som barnet har anknytning till, eller för annan kränkande behandling. Alla sådana tendenser ska aktivt motverkas” (Skolverket 2018 s.5).

Det räcker inte att inkludera jämställdhet i förskolans arbete utan det ska också ske med medvetenhet från alla i arbetslaget, men förskollärarna har större ansvar för att se till att detta sker (Skolverket 2018).

Alla som arbetar i förskola är och ska vara förebilder för barnen, idag liksom redan enligt Barnstugeutredningen. ”Förskolan är en social och kulturell mötesplats som ska främja barnens förståelse för värdet av mångfald” (Skolverket 2018 s.5-6). Barnen ska med andra ord möta många olika sätt att var människa på.

3.2. Kön och genus

Det finns flera sätt att se på begreppet kön och vad kön egentligen är. Exempelvis kan kön uppfattas som något helt och hållet biologiskt, både när det kommer till hur kroppen ser ut och till vilka grundläggande egenskaper personer av olika kön har. Utifrån en sådan uppfattning, vilken kallas essentialistisk, ses kvinnor som naturligt omvårdande barnaföderskor och män som förnuftiga beslutsfattare. Sett utifrån ett konstruktivistiskt perspektiv finns de biologiska skillnaderna förvisso kvar gällande kroppens utseende och funktion, men de egenskaper personer av olika kön har ses som socialt konstruerade; som socialt kön eller genus (Norrhem, Rydström & Markusson Winkvist 2015).

I den här uppsatsen utgår jag från kön som mer komplext och som bestående av flera delar. Även sett endast till biologiska faktorer finns stor variation och det finns ingen knivskarp gräns mellan vad som biologiskt är en kvinna eller en man¹ (Socialstyrelsen 2017). När ett barn föds tilldelas det ett kön utifrån hur hans yttre könsorgan ser ut. Det tilldelade könet kan även kallas födelsekön (Wurm 2017). Det kön en person tilldelas vid födseln blir hans juridiska kön (Ambjörnsson 2016). Det juridiska könet behöver inte nödvändigtvis vara det kön en person senare kommer att identifiera sig med, utan identifikationskönet kan vara ett annat än det tilldelade. Det är identifikationskönet människor vill bli bemötta utifrån, oavsett i vilken grad det överensstämmer med det tilldelade könet (Wurm 2017). För personer som inte identifierar sig med sitt juridiska kön är det möjligt att ansöka till Socialstyrelsens rättsliga råd om att byta könstillhörighet (Socialstyrelsen.se).

Könsuttryck betecknar hur en person uttrycker sin könsidentitet, det vill säga sitt identifikationskön. Könsuttryck kan skilja sig mycket åt, inte endast mellan olika kön utan även mellan olika personer med samma identifikationskön, eller för den delen mellan samma person vid olika tillfällen (Lundberg 2017).

Genus avser den kulturellt skapade aspekten av kön. En åtskillnad görs ofta mellan kön och genus baserat på att kulturer varierar och förändras och tanken är att det därför är möjligt att förändra kulturen och med den de normer som råder för kvinnor respektive män (Connell & Pearse 2015). Det finns dock ifrågasättanden av uppdelningen mellan kön och genus. ”Biologin är idag möjlig att med teknik och medicinska ingrepp manipulera på ett sätt som det socialt och kulturellt konstruerade inte är” (Blomqvist 2005 s.7) och vad som då egentligen är enklast att förändra, liksom vad som egentligen är socialt konstruerat, kan med denna utgångspunkt problematiseras. Det är emellertid inte endast skillnaderna mellan kvinnligt och manligt genus som är kulturellt konstruerade, utan även genus som sådant. Genus

---

¹ Den biologiska aspekten av kön handlar om hur kroppen utvecklas redan från embryofasen, och den biologiska könsutvecklingen kan delas upp i flera delar. Kromosomalt kön är det kön som är kopplat till en viss uppsättning kromosomer, där kvinnor vanligtvis har 46,XX och män 46,XY, men det finns variationer i kromosomuppsättningar och DNA som gör att denna uppdelning inte stämmer exakt för alla människor. De inre och yttre könsorganen formas av könskörtlar som inledningsvis ser lika ut på alla embryon, oavsett hur deras könsorgan ska komma att utvecklas, och de utvecklas olika beroende på bland annat hormonnivåer i livmodern. Alla människor, oavsett biologiskt kön, har både manliga och kvinnliga könshormoner i sina kroppar och trots att de manliga hormonerna, som exempelvis testosteron, vanligtvis finns i störst mängd hos män och de kvinnliga hormonerna, som exempelvis östrogen, vanligtvis finns i störst mängd hos kvinnor, finns stora variationer mellan olika personers hormonnivåer (Socialstyrelsen 2017). Det är med andra ord inte ens biologiskt så enkelt som att det finns en total dikotomi mellan kvinnor och män.

blir till genom att människor upprepar handlingar med tänkta kopplingar till olika könstillhörigheter (Butler 1990/2007). Genushandlingar skapar genustankar som skapar genushandlingar, med andra ord.

3.3. Hen²

Pronomen är en ordklass som sällan får nytillskott, till skillnad från till exempel verb som det är mycket vanligt att det skapas nya av. Eftersom det är ovanligt med nya pronomen har många människor svårt att ta till sig ord som hen, som de flesta idag inte är uppvuxna med trots att det, om än inte så utbrett, använts i svenskan sedan 1960-talet. När barnboken Kivi och monsterhund, som första svenska barnbok med en karaktär som benämns som hen, lanserades 2012 upprördes många människor och än idag tycks många uppröras över ordet. Vanliga argument mot användandet av hen är bland annat att det betyder höna på engelska och att ordet inte behövs (Lövestam 2017). Salmson och Ivarsson (2015) menar att trots att många vuxna gjort motstånd mot ordet hen, eller bara haft svårigheter med att börja använda det, är det inte svårare för barn att lära sig hen än hon eller han.

Hen kan användas både när det inte har någon betydelse vilket kön någon har och när en person om sig själv föredrar hen framför exempelvis hon eller han, och det ger barn möjlighet att själva känna efter vilket pronomen som känns rätt för dem (Salmson & Ivarsson 2015).

Att använda ordet hen kan ske som en form av språklig aktivism, ett ställningstagande mot tvåkönsnormen och för människors rätt att definiera sig själva (Ambjörnsson 2016). Hen är också ett ord som kan användas av ickebinära personer för att förtydliga sin könsmissiga identifikation för omvärlden och det kan även understryka att det finns fler möjligheter till könstillhörighet än endast kvinna eller man (Schei Jessen 2017).

---

² 1 hen [hen'] pronomen; gen. hens; objektsform hen hellre än henom 1 könsneutral benämning på person som är omtalad ev. implicit i sammanhanget; jfr 1den, han: läraren kan fritt välja vilken metod hen vill; om någon kör mot rött ljus, så blir hen bötfälld

2 benämning på person som inte vill el. kan kategorisera sig som vare sig man el. kvinna (SAOL 2015 <https://svenska.se/tre/?sok=hen&pz=1>)

3.4. HBTQ+ - vad är det?

HBTQ är en förkortning av Homosexuella, Bisexuella, Transpersoner och Queera. Malmquist, Lundberg och Wurm (2017) använder ett + efter bokstavskombinationen HBTQ för att inkludera så många kategorier som möjligt, trots att ett + inte garanterar att varje kategori verkligen synliggörs. Detta + kan liknas vid ett etcetera, vilket är vanligt förekommande som avslutning då faktorer som påverkar människor radas upp. Emedan inte varje tänkbar faktor eller kategori kan beskrivas med ett eget ord är det aldrig möjligt att till fullo beskriva en persons identitet, menar Butler (1990/2007) som anser att "[e]tcetera' är ett tecken på så väl utmattning som det gränslösa i själva beteckningsprocessen" (s.224). Trots plustecknets begränsningar har jag valt att använda det i bakgrunden för att påvisa att det finns fler kategorier än homosexuella, bisexuella, transpersoner och queera för vilka HBTQ-frågor har direkt relevans.

3.4.1. Homosexuella och bisexuella

Homosexuella personer attraheras av eller blir kära i andra personer av samma kön som de själva har. Med begreppet homosexuella avses ofta homosexuella män (Hanner 2017) medan homosexuella kvinnor oftare benämns som lesbiska (Lundberg 2017).³

Bisexuella kallas de personer som attraheras av både kvinnor och män, men inkluderar idag vanligen personer som attraheras av andra människor oavsett vilken könsidentitet de identifierar sig med. Pansexualitet betecknar attraktion utan hänsyn till den andras könsidentitet. Pansexualitet och bisexualitet kan därför, men behöver inte, användas synonymt (Malmquist 2017).

3.4.2. Trans, cis och könsdysfori

Människor som helt identifierar sig med det kön de tilldelats kallas ofta cis-personer, medan de människor som identifierar sig som det andra kön som går att få sig tilldelat, som båda, som något däremellan, som olika kön vid olika tillfällen eller som inget av dem, kallas transpersoner. Trans inkluderar en mängd varianter av identifikation för vilka det finns skilda begrepp så som genderfluid, bigender och

---

³ Att det ser ut på det här sättet har att göra med manlighet som norm för mänsklighet men detta går utöver uppsatsens direkta syfte och har därför, av utrymmesskäl, här inte problematiserats vidare.

ickebinär. Om en person identifierar sig som trans eller inte säger inget om hens sexuella läggning (Wurm 2017).

Transpersoner kan samtidigt ses som extrema överskridare av könsnormer och som upprätthållare av könsnormer. Många transpersoner bryter mot normer kopplade till sitt tilldelade kön men nyttjar normer kopplade till det upplevda könet för att passera, det vill säga bli sedda av omgivningen utifrån identifikationskönet (Norrhem, Rydström & Markusson Winkvist 2015). Samtidigt som begreppet trans kan innefatta ett brytande mot könsnormer innebär inte detta att alla som bryter mot dessa normer är transpersoner. En del människor är osäkra på hur de vill definiera sig avseende kön, andra identifierar sig med sitt tilldelade kön utan att följa normer kopplade till det könet (Summanen & Summanen 2017). Emedan transpersoner kan utmana dikotomin mellan kvinnligt och manligt uppstår dock en dikotomi mellan trans och cis. Jag tänker att denna uppdelning kan medföra en problematik eftersom det finns människor som är osäkra på sina könsidentiteter och människor som bryter mot könsnormer men ändå identifierar sig med sitt tilldelade kön. Området är alltså mycket komplext. Långt mindre komplext är dock att var och en behöver respekteras och att ingen människa kan tala om hur det känns att vara någon annan.

Något som är vanligt bland transpersoner är könsdysfori. ”Könsdysfori är när du känner att din kropp inte stämmer överens med din könsidentitet och att det innebär ett lidande för dig” (1177.se 2018). Att ha könsdysfori är inte någon sjukdom men det kan innebära behov av vård. För att få tillgång till vård behöver en utredning göras så att en eventuell diagnos kan ställas och vård sedan kan ges (Summanen & Summanen 2017). Diagnosen könsdysfori har blivit allt vanligare under senare år och det är oklart varför, men en tänkbar faktor är att kunskapen kring sätt att identifiera sig gällande kön, och öppenheten och acceptansen kring transpersoner, har ökat i samhället. Samtidigt är det inte känt hur en persons könsidentitetsutveckling sker och vilka faktorer som påverkar den. Biologiska och miljömässiga faktorer kan antas påverka en persons könsidentitet, men det finns också anledning att anta att det finns samband med andra diagnoser. Många, men långt ifrån alla, som söker sig till utredningsteam specialiserade på könsdysfori har också någon grad av autism, men huruvida det finns ett samband däremellan och i så fall på vilket sätt är ännu okänt (Frisén, Söder & Rydelius 2017). De eventuella sambanden mellan att bryta mot normer kopplade till kön, könsdysfori,

transsexualism, homosexualitet och autism gör dock kunskap kring samtliga dessa områden relevant för alla som kommer i kontakt med barn som i någon grad ingår i någon eller flera av dessa grupper.

Det finns många barn som inte följer könsnormer och det är inte ovanligt att pojkar uttrycker att de vill vara flickor eller tvärtom, men det är inte lika vanligt att denna önskan kvarstår upp i vuxen ålder. För några av de barn som får diagnosen könsdysfori beror den på att de är transsexuella men en större andel av dem kan senare komma att identifiera sig som homosexuella snarare än som transpersoner (Frisén, Söder & Rydelius 2017).

3.4.3. Queer

Queer användes från början nedsättande om homosexuella. Det betyder ungefär ”konstig”. På 1960-talet började ordet tas tillbaka av personer som avvek från könsnormer och sexuella normer, och det har idag en rad betydelser. En queer person kan vara någon som på något sätt inte passar in i normerna för kön, sexualitet eller relationer, och det är vanligt att personer som identifierar sig som queera ifrågasätter denna typ av normer. Queer finns dels som identifikation, dels som teori (Schei Jessen 2017), och det är denna teori – queerteorin – som används som teoretisk grund för detta examensarbete⁴.

3.4.4. + - vad kan det innefatta?

Ett exempel på vilka som kan rymmas under pluset i HBTQ+ är intersex-personer eller personer med DSD, vilket är en förkortning av disorders of sex development (Dønåsen & Lundberg 2017). Eftersom intersex inte tagits upp av några av de förskollärare som intervjuats i den här studien har inte detta område relevans för studiens resultat men eftersom det har relevans för så väl HBTQ-frågor som för förskola har jag valt att ändå nämna det i den här delen av texten.

Intersex-personer föds med någon form av tvetydighet gällande kön, vilket kan innebära att könsorganet inte självklart ser ut som endera en snippa eller en snopp, men det kan också innebära skillnader som inte syns utanpå kroppen och som eventuellt upptäcks under puberteten eller senare i livet. Vissa intersexvarianter upptäcks inte alls (Dønåsen & Lundberg 2017). Intersexuella kan precis som övriga

---

⁴ Se mer under rubriken Teoretisk utgångspunkt

känna sig mer eller mindre bekväma med det kön de tilldelats vid födseln (Norrhem, Rydström & Markusson Winkvist 2015).

Det föds omkring 20 barn per år i Sverige som det är oklart vilket kön de ska tilldelas. Kirurgiska ingrepp kan göras på dessa barn dels för att könsorganen ska likna de som vanligen förknippas med det kön barnen tilldelas, dels ”av funktionella skäl” (Wigzell 2017). I beslutsprocessen kring kirurgiska ingrepp på spädbarn med intersextillstånd vägs bland annat in hur vårdnadshavare och andra i omgivningen förväntas kunna stötta barnet under dess uppväxt. Vårdnadshavare och personer från något av de fyra DSD-team som finns i Sverige fattar gemensamt beslut kring eventuell kirurgi av barnens könsorgan (Socialstyrelsen 2017).

3.5. Normer, lagar och lite historia

Normer är socialt konstruerade regler för hur människor ska fungera, agera och uttrycka sig. Dessa regler kan vara svåra att få syn på om ingen bryter mot dem (Malmquist, Lundberg & Wurm 2017). ”Vanligen använder jag termen ’normativ’ synonymt med ’hänförande sig till de normer som styr genus’. Men termen ’normativ’ refererar också till det etiska rättfärdigandet, dess grundval och konkreta konsekvenser” (Butler 1990/2007 s.34). Det finns alltså olika sätt att använda normbegreppet, och medan det tidigare främst påvisar de inofficiella regler som finns inom en kontext fokuserar den senare på de normer som hör samman med kön och lyfter även varifrån dessa normer kommer, hur de upprätthålls och vilka konsekvenser de får. Några av de konsekvenser som följt av normer kopplade till kön kommer lyftas i denna del av texten.

Personer som bryter mot normer exkluderas ofta av personer med mer makt än de själva har från sammanhang där de inte passar in i rådande normer. Som en följd av normbrytande har HBTQ-personer genom historien ofta exkluderats och trots att många funnit gemenskap med varandra har det även funnits, och finns fortfarande, olika åsikter och grupperingar bland HBTQ-personer som trots allt gör att inte alla känner sig lika inkluderade (Malmquist, Hanner & Lundberg 2017).

Att på vissa sätt avvika från normer kopplade till kön har både varit kriminellt och setts som psykisk sjukdom. 1864 förbjöds samkönade sexuella handlingar i Sverige, både för kvinnor och män, men det var främst män som kom att dömas för detta brott. Ett straff som kunde utdelas för samkönade sexuella handlingar var två års

straffarbete. I början av 1900-talet kom homosexualitet som begrepp att bli allmänt känt i Sverige men kvinnor som grupp var ännu så pass undanskymda i samhället att det togs liten notis om kvinnlig homosexualitet. Kvinnor kunde leva tillsammans som väninnor utan att omgivningen förväntade sig att de hade någon form av romantisk eller intim relation (Malmquist, Hanner & Lundberg 2017).

Under andra världskriget sattes cirka 10 000 homosexuella män och transpersoner i koncentrationsläger och majoriteten av dem dödades där på grund av deras sexuella läggning eller könsidentitet. Även homosexuella kvinnor sattes i koncentrationsläger men benämndes då som exempelvis politiska fångar. Samma år som Hitler fick makten i Tyskland, 1933, grundades i Sverige RFSU, Riksförbundet för sexuell upplysning, av Elise Ottesen-Jensen som kämpade för att homosexualitet skulle bli lagligt, liksom abort och information om preventivmedel. I mitten av 1930-talet kom allt fler i Sverige att dömas för homosexualitet, men homosexualitet kom vid den här tiden att betraktas som psykisk sjukdom snarare än som rent brottslig gärning. Straffen kunde nu exempelvis bestå i kastrering och psykiatrisk vård (Malmquist, Hanner & Lundberg 2017).

Under 1950-talet bildades RFSL, Riksförbundet för sexuellt likaberättigande, trots att det fanns mycket fientlighet mot homosexuella under den här tiden. Homosexuella sågs nu som psykiskt sjuka och behandlades med bland annat elektrochocker och hormoner (Malmquist, Hanner & Lundberg 2017). Foucault (1975/2017) belyser hur straffen för brott förändrats med tiden och hur psykisk sjukdom kommit att få allt högre betydelse vid fastställandet av straff. Hänsyn till psykisk sjukdom har kommit att allt oftare medföra straff med tillhörande psykiatrisk behandling. Samtidigt som en person döms för ett brott döms hen också för de omständigheter som lett fram till brottet och bedömningen av vad som är brottsligt och vilket straff som är lämpligt i varje fall påverkas av rådande samhälleliga normer. ”Det är sant att det är samhället som utifrån sina egna intressen definierar vad som skall betraktas som brott; det är alltså inte någonting naturligt” (Foucault 1975/2017).

Hur homosexuella mådde, snarare än hur de skulle botas från sin homosexualitet, började uppmärksammas på 1960-talet. 1969 ägde det välkända Stonewall-upproret i New York rum, då HBT-personer protesterade mot hur de blev behandlade av polisen. Under 1970-talet blev allt fler HBT-personer öppna med sina

könsidentiteter och sina sexuella läggningar men det uppstod samtidigt motsättningar mellan olika delar av gruppen; exempelvis uppfattade många homosexuella de bisexuella som att de egentligen var homosexuella men inte vågade stå för vilka de var. 1980-talet medförde en ny rädsla i samhället, nämligen hiv och aids, vilken främst förknippades med homosexuella och bisexuella män (Malmquist, Hanner & Lundberg 2017).

Tidigare hade många HBT-personer strävat efter att påvisa sina likheter med de heterosexuella cis-personerna för att på så sätt bli accepterade i samhället men på 1990-talet började allt fler HBT-personer uttala ett behov av att få vara på sina egna sätt snarare än att försöka följa normer formade av andra. Det var i denna diskurs begreppet queer kom att handla om identitet, normbrytande och ifrågasättande av normer, istället för att som tidigare endast betyda ungefär konstig och fungera som ett skällsord mot normbrytare. Queer som begrepp för ifrågasättande av normer kom också att bli betydelsefullt för queerteorin (Malmquist, Hanner & Lundberg 2017).

Den psykiatriska synen på HBTQ-personer har förändrats med tiden men inte förrän 1994 slutade homosexualitet helt vara kopplat till någon psykiatrisk diagnos i Sverige. Socialstyrelsen slutade dock 1979 att betrakta homosexualitet som sjukdom. För transpersoner finns idag diagnosen könsdysfori kvar trots att det inte längre är betraktat som psykisk sjukdom att vara transperson. Några förändringar som skett för HBTQ-personer under 2000-talet i Sverige är att samkönade personer kan ingå äktenskap, att lesbiska har rätt att få hjälp att bli gravida med hjälp av donator, att den icke-biologiska föräldern i en samkönad familj kan ansöka om närståendeadoption, att transpersoner inte längre tvingas till sterilisering i samband med byte av juridiskt kön (Malmquist, Hanner & Lundberg 2017) och att diskrimineringslagen nu inkluderar ”kön, könsöverskridande identitet eller uttryck ...[och]... sexuell läggning...” (Diskrimineringslagen 2014, 1§).

Trots att HBTQ-personer i Sverige idag har en mängd rättigheter som för bara någon generation sedan helt saknades, återstår ännu mycket att förändra. Enligt en rapport om världslaget för HBTQ-personer finns det än idag inget land där HBTQ-personer kan känna sig helt trygga i alla situationer, det finns fortfarande många länder där det är kriminellt att vara homosexuell eller transperson (Carroll & Robotham 2017) och det finns flera länder där HBTQ-personer kan dömas till döden (ILGA 2017).

3.6. Sammanfattning av bakgrund

Förskolans läroplaner har med tiden kommit att lägga allt större vikt på jämställdhet och i Lpfö18 står att kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, liksom sexuell läggning hos så väl barnet självt som hos dess anhöriga, är några av de områden inom vilka diskriminering aktivt ska motverkas (Skolverket 2018). Förskolan ska med andra ord motverka diskriminering mot HBTQ-personer och andra könsnormsbrytare.

HBTQ-personer i Sverige har idag fler rättigheter än längre tillbaka i historien och än i många andra länder men de rättigheter som finns garanterar inte trygghet. Förskolan ska dock vara trygg för alla barn (Skolverket 2016, 2018), och för att detta ska kunna ske krävs kunskap om de olika diskrimineringsgrunderna.

4. Tidigare forskning

I denna del av texten presenteras den tidigare forskning som utgör stöd för studien. Den tidigare forskningen har valts ut för att sammantaget ge en bred grund som inkluderar så väl förskola som HBTQ-frågor, men den har också begränsats dels av utrymmesskäl, dels utifrån vad de intervjuade förskollärarna berättade om och vad som därmed blev av relevans för studien att inkludera. Forskningen presenteras tematiskt enligt följande kategorier: Förskola, Mamma-pappa-barn, Könsnormer, Könsdysfori och trans, samt Att känna någon. Avslutningsvis finns en sammanfattning av tidigare forskning.

4.1. Förskola

De flesta barn mellan ett och fem år i Sverige går i förskola och de påverkas av de normer som råder i de förskolor där de går. I förskolan är både barn och vuxna skapare av normer kopplade till kön men barnen går oftare än de vuxna utanför dessa normers gränser, menar Ärlemalm-Hagsér och Pramling Samuelsson (2009). De erfarenheter av normer som barnen får med sig från förskolan påverkar hur de även senare i livet kommer uppfatta vilka normer som gäller för kvinnor och vilka som gäller för män (Eidevald 2009).

Dolk (2013) fann i sin studie att trots att jämställdhetsarbete och genusmedvetenhet kommit att bli del av så väl styrdokument som av rådande normer i svenska förskolor kan det finnas osäkerhet och oenighet kring hur detta arbete ska

bedrivs. Förhållningssättet till HBTQ-personer varierar mellan olika förskolor och medan vissa förskolor fokuserar på människor likheter och på så sätt kan råka osynliggöra möjligheterna till att vara annorlunda, fokuserar andra förskolor på att lyfta alla olikheter som positiva (Malmquist 2016).

Att samtala med barn om sådant som sociala orättvisor, makt och normer kan upplevas som väldigt svårt. Att visa upp förebilder för hur vi skulle vilja att det var är ofta enklare, men kan också det av vissa upplevas som problematiskt gällande ämnen så som HBTQ-frågor. Genom litteratur kan barnen få förebilder som påvisar att det exempelvis finns familjer med samkönade föräldrar eller att det finns kvinnor som arbetar inom brandkåren, men ”det tenderar att vara lättare att säga att alla kan vara brandmän, än att prata om varför det heter just *brandmän* eller varför det finns så få kvinnliga sådana” (Dolk 2013 s.131, kursivering i originaltext).

I förskolor med en uttalad genuspedagogik finns en risk för att barns könsstereotypa val uppfattas som misslyckanden. Barnen märker om förskolepersonalen eller vårdnadshavarna uppfattar vissa av deras val på detta sätt, vilket skapar begränsningar för vilka valmöjligheter barnen får. I förskolor som inte arbetar medvetet med genus finns å andra sidan en risk för att barns val som bryter mot det könsstereotypa ses som misslyckanden (Dolk 2013). Både barn och vuxna följer en del normer och bryter mot andra och bör tillåtas att göra egna val kring vilka normer de följer och inte, men av många vuxna läggs betydligt större vikt vid könsstereotypa val som görs av barn än av vuxna, menar Davies (1989/2003 i Dolk 2013). Många vuxna oroar sig för att barnen ska bli styrda till att följa vissa genusmönster men vuxna styr ständigt barn i alla möjliga hänseenden, både direkt och indirekt, och den styrning som sker kring genus skiljer sig i det avseendet inte från styrning kring exempelvis vilken musik barnen ska lyssna på (Dolk 2013).

Alla förskolor ska arbeta efter den värdegrund och de lagar som styr verksamheten, men ytterst få barn känner till att det finns bestämmelser som säger att ingen ska bli behandlad sämre än någon annan på grund av bland annat kön. Det finns även förskolepersonal som inte känner till vilka styrdokument de har att rätta sig efter eller vilka regler de ska följa, med följd att det förekommer diskriminering i förskolor utan att all personal är medvetna om att de agerar olagligt (Skolverket 2009).

Många lesbiska vårdnadshavare känner oro inför hur de och deras barn ska komma att bemötas i förskolan men för många blir bemötandet en positiv överraskning. För att vårdnadshavarna ska slippa känna oro för att de eller deras barn ska komma att diskrimineras i förskolan är det viktigt att de som arbetar i förskolor är medvetna om denna oro och är noga med att ha ett inkluderande bemötande. Eftersom det är vanligt att känna oro för diskriminering väljer många lesbiska vårdnadshavare förskola baserat på andra regnbågsfamiljers erfarenheter av förskolor, men många besöker också förskolor och grundar sitt val på det bemötande de får. Många erfarenheter av bemötandet på förskolor är positiva, men inte alla, och det negativa bemötandet kan komma från så väl andra vårdnadshavare som från personal (Malmquist 2016). I Malmquists (2016) studie framgår att de flesta barnen med lesbiska föräldrar slapp ifrågasättanden från de andra barnen.

4.2. Mamma-pappa-barn

Redan genom namnet på leken signaleras vilka möjligheter som finns för barnen. Kallar de vuxna leken för mamma-pappa-barn, så finns det bara de rollerna att välja mellan och heteronormen förstärks för barnen. Kallar de vuxna istället leken för exempelvis familj finns det betydligt fler tänkbara roller och familjekonstellationer att leka, men för att göra leken inkluderande för olika familjeformer behöver de vuxna i förskolan ha kunskap och medvetenhet om både heteronormativitet och om hur olika familjer kan se ut. Att synliggöra familjers olikheter kan bland annat göras genom litteratur och samtal (Malmquist 2016). Varken i Lpfö98 reviderad 2016 eller Lpfö18 finns några specifika familjekonstellationer beskrivna (Skolverket 2016, 2018) men i Barnstugeutredningen framgår att många barn hade ensamstående mammor, vilket 1972 var en familjeform som förskolan skulle vara medveten om och tänka på att gav barnen andra förebilder än barn med en mamma och en pappa (SOU 1972:26). Att familjer kunde se olika ut uppmärksammades med andra ord i förskolan redan för närmare 50 år sedan.

Vad som utgör en familj kan uppfattas på olika sätt. Zetterqvist Nelson (2007) har genom intervjuer med regnbågsfamiljer synliggjort familj som en fråga om att känna kärlek för varandra och att bry sig om och ta ansvar för varandra, om genetiskt släktskap, om att leva och göra vardagliga saker tillsammans, om att en familj blir

en familj först när barn finns i den, eller om att var och en själv kan definiera vem eller vilka som ingår i hens familj.

4.3. Könsnormer

”Barn har ofta betydligt bättre koll på vilka normer och värderingar som gäller än vad vi vuxna tror – eller i alla fall vill tro” (Dolk 2013 s.12). Könsnormer skiljer sig åt över tid och rum (Onsjö 2017); de har med andra ord förändrats genom tiderna och är också olika på olika platser. Om inte förskolan arbetar medvetet för att motverka begränsande könsmonster riskerar normer kopplade till kön att förstärkas snarare än motverkas och barnen kan i förlängningen begränsas i vad de väljer att studera eller arbeta med i framtiden (Skolinspektionen 2017). Skolverket (2009) fann i sin studie att barn som inte följer normer kopplade till kön löper risk att på olika sätt bli illa behandlade av andra barn, och att de barn som drabbades hårdast var pojkar som använde kläder eller andra attribut som associerades till flickor.

Begränsande könsnormer kan bland annat vara kopplade till HBTQ-frågor. Vissa normer hör ihop med hur människor förväntas uttrycka sin könstillhörighet genom exempelvis kläder och frisyrier. Detta kan kopplas samman med att människor förväntas ge ett normativt uttryck för sitt tilldelade kön, vilket kallas cis-normer. Könsnormer kopplade till HBTQ-frågor kan också ha att göra med heteronormen, det vill säga ett antagande om att alla människor är heterosexuella (Malmquist, Lundberg & Wurm 2017). Om det finns tydliga cis-normer och heteronormer i förskolan kan barnen begränsas i sina möjligheter att uttrycka sig bland annat genom olika beteenden och kläder som ofta kopplas samman med ett visst kön (Onsjö 2017). Genom intervjuer med förskolebarn fann Skolverket (2009) att färre barn hade en negativ syn på flickor som blir kära i flickor än på pojkar som blir kära i pojkar, och det var framför allt pojkar som hade en negativ inställning till samkönad kärlek.

Könsnormer kommer inte endast från förskolan utan även hemifrån och från media. Ur Eldevalds (2009) studie framgår att förskollärarna upplevde att de motarbetades av en del föräldrar som ställde sig negativa till förskolans jämställdhetsarbete eller som klädde barnen stereotyp utifrån deras tilldelade kön. De uppger också att de själva möter varje barn individuellt utan att tänka på vilket kön barnet har, vilket hans studie dock påvisar att inte stämmer i så hög grad som

de själva tror. ”Genom att förskollärarna inte är medvetna om att de bemöter flickor och pojkar som de vore varandras motsatser riskerar personalen att inte heller se att de aktivt är med och konstituerar den maskulina normen och överordningen” (Eidevald 2009 s.171).

Enligt Eidevald (2009) handlar jämställdhet inte om att alla barn ska bemötas exakt likadant, eller om att räkna hur många frågor som ställs till flickor respektive pojkar, utan om att ge dem fler möjligheter att vara på och att uttrycka sig på, och att allt verkligen ska vara lika tillåtet för alla, oavsett kön.

4.4. Könsdysfori och trans

”Det mesta talar för att upplevelsen av könsidentitet är medfödd”, menar Frisé, Söder och Rydelius (2017 s.3), men de framhåller också att miljön en person växer upp i kan påverka när i livet transpersoner upptäcker sin transidentitet.

Det går inte att veta hur många barn som har könsgysfori, men av de barn för vilka vård söks är det lite mer än vart femte som i puberteten fortfarande har denna typ av bekymmer kvar (Wallien & Cohen-Kettenis 2008, i Onsjö 2017). En anledning till att könsgysforin för en del barn försvinner med åldern kan vara att de under puberteten upptäcker att de är homosexuella och att detta har bidragit till en känsla av att avvika från normen (Steensma et al. 2011, i Onsjö 2017).

Många unga med könsgysfori drabbas av ångest och depression. Detta tycks höra samman med att transpersoner fortfarande i hög grad har erfarenheter av att diskrimineras i samhället (Frisé, Söder & Rydelius 2017).

4.5. Att känna någon

Det är vanligare att män är intoleranta gentemot HBTQ-personer än att kvinnor är det och homosexuella kvinnor accepteras i större grad än homosexuella män (Norrhem, Rydström & Markusson Winkvist 2015), men det finns fler faktorer som påverkar människors inställningar till HBTQ-personer. ”[...] människor som till exempel känner någon som är bög, har en kusin som är lesbisk eller arbetar tillsammans med en transperson är mer positivt inställda än andra” (Norrhem, Rydström & Markusson Winkvist 2015 s.192). Även Carroll och Robotham (2017) fann i en undersökning av människors attityder till HBTQ-personer att personer som känner någon HBTQ-person generellt är mer inkluderande än de som inte gör det.

Samtidigt som att känna någon HBTQ-person bidrar till att öka människors förståelse är det inte en självklarhet att alla HBTQ-personer vill vara öppna med sin könsidentitet eller sexuella läggning på sin arbetsplats och på så sätt använda sig själva som förebilder. Att vara öppen HBTQ-person i skola eller förskola kan vara svårt och kräva stöd från andra i personalen, vilket inte alla upplever sig få i tillräcklig grad eller känner sig säkra på att de skulle få om de berättade för sina kollegor om sin könsidentitet eller sexuella läggning (Lundin 2013).

4.6. Sammanfattning av tidigare forskning

Från förskolan får barnen med sig könsnormer som kan begränsa dem i deras val under resten av livet; dessa kan bland annat påverka vad de väljer att studera och arbeta med, men också hur de vågar uttrycka sig och vilka de vågar visa om de blir kär i. Barn behöver förebilder som visar att alla är lika mycket värda och som själva bryter mot könsnormer. Könsnormsbrytande förebilder kan finnas hos verkliga personer i barnens närhet men även i exempelvis litteratur, genom vilken även olika familjekonstellationer kan framhållas. Hur arbetet för jämställdhet ser ut skiljer sig mycket åt mellan olika förskolor och medan en del förskolor lägger fokus på människors likheter fokuserar andra på att människors olikheter är positiva.

Människor som känner någon HBTQ-person är generellt mer inkluderande än de som inte känner någon inom HBTQ-spektrat.

5. Teoretisk utgångspunkt

Den teori jag valt att utgå från i denna uppsats är queerteori, detta eftersom jag upplever att den ger stora möjligheter att problematisera och se på världen från flera tänkbara håll samtidigt som den inte gör anspråk på att finna någon heltäckande och absolut sanning. Vad är då queer?

”Queer kan betyda allt ifrån knäpp och avvikande till teori, normbrott, aktivism och mångfald på en och samma gång. Ibland används det som en paraplybeteckning på gruppen lesbiska, homo-, bis sexuella och transpersoner (i vardagligt tal förkortade till lhbt) och ibland som benämning på personer som i största allmänhet faller utanför normen” (Ambjörnsson 2016 s.15).

Det finns flera sätt att tolka vad queer är, både gällande vad personer avser med att identifiera sig som queera och gällande queerteori. I den här uppsatsen utgår jag främst från Ambjörnssons bok *Vad är queer?* (2016), från Michel Foucaults bok *Övervakning och straff* (1975/2017) och från Judith Butlers bok *Genustrubbel* (1990/2007). Det som är återkommande i queer-sammanhang är att bryta mot och ifrågasätta normer. Istället för att se det mindre vanliga som något konstigt och onormalt ifrågasätter det queera varför något ses som mer normalt än något annat (Ambjörnsson 2016).

Queer som teori tillkom ur ett behov av att granska sexualitet på ett nytt och normkritiskt sätt men växte sig snabbt allt mer populärt och har använts som teoretisk grund för studier inom en mängd områden. Queerteori bygger på poststrukturalism, inom vilken bland annat ett ifrågasättande av absoluta sanningar och av kvinnors och mäns förmodade naturgivna skillnader är centrala delar, men den bygger även på bland annat lesbisk feminism. Inom poststrukturalismen ses ord betyda något specifikt endast i kontrast till något annat men ett ord som upprepas om en person påverkar hur hen uppfattar sig själv. Exempelvis kan ett barn se sig själv som flicka som en följd av att andra upprepar ordet flicka om hen, men ordet flicka i sig betyder inte alltid exakt detsamma utan påverkas exempelvis av vem som säger det, om vem det sägs och i vilken kontext det sägs. Språket är enligt det postmoderna synsättet det som skapar människors identiteter (Ambjörnsson 2016).

Inom queerteori ifrågasätts och problematiseras normer, och normer ses som relaterade till makt. En person som haft stor betydelse för queerteorin är Michel Foucault, som skrivit mycket om den makt som utövas genom normer (Ambjörnsson 2016). Foucault (1975/2017) beskriver bland annat hur disciplin fungerar för att skapa människor som normerade och normerande individer, vilka både påverkar och påverkas av varandra, genom normerande handlingar så som belöningar och bestraffningar vilka i samhället kommit att ses som självklara. Ett sätt på vilket det av makthavarna önskvärda normaliseras i samhället är genom skolor, där barn fostras i linje med vad deras lärare tillägnat sig under sina studier. Genom att ett samhälles medborgare fostras efter önskade normer skapas både en likhet mellan människorna i samhället och en möjlighet att bedöma människors olikheter, det vill säga deras normavvikelser (Foucault 1975/2017).

En annan person som haft stor betydelse för queerteori är Judith Butler. År 1990 utkom hennes bok *Genustrubbel* i vilken hon djupgående problematiserar både kön och genus. I förordet till den upplaga som utkom 1999, och som finns publicerad även i upplagan från 2007, skriver hon om hur bokens spridning och betydelse övergått hennes förväntningar: ”Då anade jag inte att texten skulle få en så vid läskrets som den sedan fick, inte heller att den skulle fungera som en provocerande ’intervention’ i feministisk teori eller som en av queerteorins grundläggande texter” (Butler 1990/2007 s.21).

5.1. Centrala begrepp inom queerteorin

För att analysera studiens resultat kommer jag använda några begrepp med central betydelse för queerteori. Jag kommer analysera förskolläraernas intervjuvar dels utifrån likheter och skillnader gentemot den presenterade tidigare forskningen, dels utifrån huruvida jag ser spår av heteronormativitet, performativitet, instabila identiteter och subversivitet, och jag kommer använda mig av queera läsningar för att få syn på olika tänkbara sätt att se på resultaten. Jag kommer även diskutera tänkbara orsaker till att normer i de olika förskolorna formats som de gjort. De centrala begrepp inom queerteori vilka jag kommer använda som analysverktyg beskrivs nedan.

5.1.1. Heteronormativitet

Inom queerteori problematiseras det normala, särskilt gällande kön, genus och sexualitet; vad som anses normalt och varför. Heteronormativitet problematiseras med fokus på vad som gör att just heterosexualitet ses som det vanliga, som norm. Normer är inte konstanta utan varierar mellan så väl tid som rum, och det är nödvändigt att ha i åtanke att inte heteronormen, och heller inte tvåkönsnormen, råder överallt på Jorden (Ambjörnsson 2016).

Heteronormativitet handlar inte endast om att heterosexualitet ses som det självklara, utan även om hur detta påverkar alla som inte ryms inom ramarna för denna norm. I Sverige idag finns lagar som ska fungera som skydd för HBTQ-personer men detta är ingen garanti för att ingen ska utsättas för varken kränkande behandling, diskriminering eller våldsbrott. Personer som lever utanför heteronormen kan påverkas av normer kring hur familjer ska se ut och kan i

samhället bemötas utifrån heteronormativa antaganden, eller av att HBTQ-personer ofta framställs stereotyp i media. HBTQ-personer osynliggörs också ofta genom att det blir något det inte talas om i till exempel en familj, och för många medför en osäkerhet på hur bemötandet från omgivningen kan komma att se ut att det blir enklare att inte själv ta upp ämnet, trots att det i dagens Sverige finns en allt större acceptans för HBTQ-personers avvikande från heteronormen (Ambjörnsson 2016).

5.1.2. Performativitet

Att något är performativt innebär att genom att något görs eller sägs skapar det en känsla av verklighet men performativitet kräver upprepning; det är inte tillräckligt att en enda gång säga till en människa hur hen ska vara för att hen ska forma sig efter det. Genom språket skapas genus performativt exempelvis om en vuxen säger till ett barn att det är en snäll flicka eller en tuff kille, men även om hen bara säger att ett barn är en flicka och ett annat barn är en pojke. Då ett barn vid födseln tilldelas ett kön är detta en performativ handling som bidrar till att skapa barnets genus (Butler 1990/2007). Vad som förväntas av flickor respektive pojkar uttrycks dels genom ord, dels genom handlande. Exempel på när genus skapas performativt genom handling är då nyfödda barn får rosa eller blåa skyltar på sina sängar på BB, när barn får olika typer av kläder och leksaker utifrån vilket kön de tilldelats vid födseln och då affärer bjuder in till tjejkvällar med specialerbjudanden på skönhetsprodukter.

Hur människor med ord och handlingar uttrycker sitt eget genus är även det performativt; vi skapar en bild av ett genus som uppfattas som äkta men som är helt beroende av vad vi uttrycker. Att människors genus skapas performativt både av andra och av människorna själva gör att sambandet mellan det kön en person tilldelats och det genus hen uttrycker ofta uppfattas som självklart, men att sambandet i själva verket är performativt skapat och alls inte kommer från någon inre naturgiven korrelation kan synliggöras bland annat genom drag, inom vilket genusuttryck används och påvisar det absurda i ett äkta och dikotomt genus (Butler 1990/2007). Eller som drag-ikonen RuPaul uttrycker det: ”We’re all born naked and the rest is drag” (RuPaul 2015).

5.1.3. Instabila identiteter

Alla människors identiteter består av flera delar; det finns ingen som exempelvis endast är kvinna och inget mer. Vilka delar av en persons identitet som tydligast framträder, för omgivningen så väl som för hen själv, varierar beroende på i vilken kontext personen befinner sig. Hur en människa identifierar sig varierar från situation till situation, men även över tid (Ambjörnsson 2016).

Ett exempel på instabila identiteter rörande kön är ickebinära personer. Att vara ickebinär kan betyda olika saker för olika personer men kan bland annat innebära att vid olika tillfällen identifiera sig i högre eller lägre grad med sitt tilldelade eller ett annat kön (Ambjörnsson 2016). Även för binära personer förändras könsidentiteten över tid; att identifiera sig som flicka eller som kvinna innebär inte samma sak trots att det är kopplat till samma tilldelade kön.

5.1.4. Subversivitet

Subversivitet handlar om att synliggöra normer genom att någon eller något går emot dem (Ambjörnsson 2016). Ett exempel på subversivitet grundar sig i att hur en person uppfattar en annans genus är beroende av de erfarenheter av genusuttryck hen bär med sig, och att dessa är kulturellt skapade. För att tydliggöra det instabila i att utgå från att en person har ett visst genus baserat på hens yttre lyfter Butler (1990/2007) hur transpersoners genus inte är möjligt att avgöra utifrån kroppens utseende eftersom det är lika möjligt att vara transperson oberoende av eventuella operationer och oberoende av kläder. En transperson har inte ett kön fram till en viss bestämd tidpunkt och därefter ett annat. I övergången mellan att leva som tillhörande ett kön och ett annat ställs frågan om genusets äkthet på sin spets och möjligheten att förändra vad genus kan uppfattas vara framträder tydligt.

5.1.5. Queera läsningar

Queera läsningar handlar om att i alla typer av sammanhang se andra möjligheter än de normativt förväntade. Heteronormativitet gör att de flesta människor läser av olika situationer utifrån heteronormativa förväntningar och på så sätt går miste om eventuella queera alternativ. Queera läsningar kan bland annat göras av filmer, litteratur och vardagliga händelser. Syftet med att göra en queer läsning av något är inte att finna en absolut sanning dold under heteronormativitetsytan, utan syftet är

istället att synliggöra flera tänkbara alternativ till en mer normativ läsning (Ambjörnsson 2016).

6. Metod och metoddiskussion – vad jag gjort och varför

6.1. Hur jag sökt information

Den information jag använt mig av har jag sökt och funnit bland annat genom att söka på Högskolan Dalarnas biblioteks databas över både böcker och digitala texter, genom att söka på databaserna Eric Ebsco, Ulrichsweb, Google Scholar och Gena. Jag har sökt på Skolverkets, Skolinspektionens och Socialstyrelsens hemsidor och på 1177.se. Jag har även letat i källförteckningar i avhandlingar och böcker efter relevanta källor. Jag har sökt på Google och i internetbokhandlar, och jag har även sökt på Youtube, Facebook och Instagram för att på så sätt kunna ta del av HBTQ-personers egna berättelser. Genom att använda alla dessa sökvägar har jag funnit en stor mängd information, vilket gett mig möjlighet att använda den kunskap jag för uppsatsen finner mest relevant.

6.2. Metodval

Jag har valt att använda mig av kvalitativa intervjuer i form av halvstrukturerade livsvärldsintervjuer. ”En kvalitativ inställning innebär att man lägger fokus på de kulturella, vardagliga och situerade aspekterna av människors tänkande, lärande, vetande, handlande och sätt att uppfatta sig som personer” (Kvale & Brinkman 2014 s.28). Att en studie är kvalitativ innebär att det resultat som eftersöks kommer i en mindre mängd men att det går på djupet kring vad de intervjuade vill förmedla, vilket kontrasterar mot kvantitativa studier där det eftersöks en stor kvantitet av information men som inte går lika djupt. Kvalitativa intervjuer ger de intervjuade stor frihet i vad de önskar berätta och de kan på så sätt berätta så ingående de önskar utifrån öppna frågor. Livsvärldsintervjuer är ett sätt att tillägna sig kunskap om hur någon pratar om något i sin levda värld, för att kunna analysera det de intervjuade berättar, och det som gör dem halvstrukturerade är att frågorna i förväg är planerade men att varje intervjusituation blir unik och att olika följdfrågor och metoder för att genomföra intervjun kan variera utifrån behov (Kvale & Brinkman 2014). Anledningen till att jag valt just denna metod är att jag vill kunna få så djup insikt

som möjligt i hur några förskollärare tänker kring sitt arbete i relation till könsnormer och HBTQ-frågor.

6.3. Informanter och urval av informanter

Jag har valt att intervjua fyra förskollärare från lika många förskolor. Att jag begränsat mig till att intervjua just förskollärare beror på att denna yrkeskategori enligt förskolans läroplan har ett större ansvar för planering av undervisning i förskolan och för att se till att läroplanen efterföljs, än andra i arbetslaget har (Skolverket 2016, 2018).

Innan jag kontaktat förskollärarna har jag tittat på några kommuners hemsidor för att finna förskolor som i stor grad skiljer sig från varandra på något sätt. Att göra intervjuer vid fyra olika förskolor gjorde det möjligt att ge en förhållandevis bred representation; en förskola ligger centralt i en storstad, en ligger i en by, en ligger i ett villaområde, och en ligger i ett ytterområde till en medelstor stad. En förskola är byggd för ungefär ett år sedan medan övriga funnits betydligt längre. En av förskollärarna är man, tre är kvinnor. En av förskolorna är HBTQ-certifierad av RFSL. Denna certifiering innebär att personalen gått en utbildning om bland annat diskrimineringsgrunder, normer kopplade till kön och sexualitet, bemötande och att det i verksamheten utifrån detta finns arbete för att inkludera HBTQ-personer (RFSL 2016). Det finns i dagsläget ett flertal verksamheter med HBTQ-certifiering men endast sju av dessa är förskolor och sju är öppna förskolor (RFSL 2018).

Fler intervjuer skulle ge större generaliserbarhet av förskollärares syn på det undersökta området över lag, men jag har ändå valt att begränsa mig till fyra intervjuer. Med detta begränsade antal intervjuer har jag nämligen, som Kvale och Brinkmann (2014) framhåller som en fördel med ett fåtal intervjuer, haft möjlighet att spendera mer tid på att förbereda mig inför intervjusituationerna och på att i efterhand analysera dem. Viss generaliserbarhet är ändå möjlig eftersom alla de intervjuade ingår i en kultur och därför är påverkade av den, och för att det i denna kultur ingår betydligt fler personer som kan antas ha påverkats på liknande sätt (Denzin 2001 i Kvale & Brinkmann 2014).

6.4. Genomförande

För att erhålla mesta möjliga kunskap genom kvalitativa intervjuer behöver intervjuaren dels ha goda förkunskaper inom ämnet hen intervjuar om, dels vara öppen för det den intervjuade berättar och hålla sina egna kunskaper och värderingar utanför själva intervjun (Kvale & Brinkmann 2014). I god tid innan intervjuerna skulle genomföras började jag undersöka ämnet och hade därmed goda möjligheter att ställa relevanta följdfrågor, men jag var noga med att hålla mina förkunskaper för mig själv under intervjusamtalen.

Intervjuerna genomfördes på varierande sätt beroende på vad de intervjuade förskollärarna uttryckte att de var bekväma med; jag kom att använda ljudinspelning vilket gav mig goda möjligheter att lyssna ingående på vad de intervjuade berättade, jag genomförde en datorstödd skriftlig intervju via e-post, vilket förvisso inte gav mig tillgång till tonfall och kroppsspråk hos den intervjuade men å andra sidan gav möjlighet för förskolläraren att uttrycka sig med egna ord och eventuellt mer personligt än om vi mötts personligen, jag förde anteckningar och fick även anteckningar förda av en av de förskollärare jag intervjuade, och jag behövde på så sätt använda minnet för att komma ihåg detaljer inför renskrivandet (Kvale & Brinkmann 2014).

Intervjufrågorna, vilka finns angivna som bilaga i slutet av uppsatsen, arbetade jag fram utifrån vad jag ansåg relevant i relation till studiens syfte och frågeställningar. Jag valde att i intervjuerna använda mig av scenarion kring vilka förskollärarna ombads berätta om hur de skulle agera om de befann sig i dessa situationer. Scenarierna är baserade på mina upplevelser från förskolor. Jag upplever att detta sätt att ställa frågor gav tillfälle till eftertanke och att det bidrog till att jag fick mycket utförliga svar som innehöll information bortom den direkta frågeställningen.

6.5. Databearbetning

Efter varje intervju transkriberade eller renskrev jag den. Genom att skriva ned en intervju försvinner det som upplevs i det mellanmänniska samspelet, så som tonfall och kroppsspråk, men det underlättar ändå för att göra den överskådlig inför sammanställningen av resultat och analys (Kvale & Brinkmann 2014), vilket jag eftersträvade. Att endast ha genomfört fyra intervjuer gjorde det även möjligt att minnas mycket av det som inte synliggörs i mina transkriberingar. Att jag själv både

genomfört och transkriberat alternativt renskrivit samtliga intervjuer i studien medförde, vilket Kvale och Brinkmann (2014) framhåller, att jag fick en god möjlighet att under studiens gång lära mig om hur jag intervjuar och skriver, och ta med mig mina nyvunna erfarenheter till följande intervjusituationer.

6.6. Objektivitet, validitet och reliabilitet

För att kunna diskutera hur tillförlitligt resultatet av en intervju är behöver först och främst frågan om objektivitet lyftas. Är det någonsin möjligt att som intervjuare helt och fullt komma ifrån att påverka hur den intervjuade svarar, eller påverkar intervjuaren alltid den intervjuade och på så sätt även studiens resultat? Hur begreppet objektivitet tolkas beror på ur vilket perspektiv vi ser på världen, och om vi utgår från att de intervjuade är delar av språkligt konstruerade kulturer kan vi utgå från att de är med och skapar en objektiv bild av hur de uppfattar världen (Kvale & Brinkmann 2014). Eftersom jag i denna studie utgår från ett queerteoretiskt perspektiv inom vilket språket ses vara performativt, vilket innebär att vad människor säger skapar en känsla av att det de säger är verklighet och därför får oss att agera därefter (Butler 1990/2007) anser jag att detta sätt att se på objektivitet lämpar sig väl för denna studie.

Reliabilitet handlar om hur tillförlitlig en studie är. Hur objektiv intervjuaren är under intervjutillfället, men även under transkriberingen och tolkningen av intervjun, påverkar studiens reliabilitet (Kvale & Brinkmann 2014). Trots att jag är medveten om att vad jag signalerar bland annat genom de frågor jag ställer, genom mitt sätt att tala och genom hur jag klätt mig inför intervjutillfällena i någon mån kan ha påverkat hur och vad de intervjuade forskollärarna berättat för mig (Kvale & Brinkmann 2014) har jag ändå, för att inte påverka dem mer än vad som är ofrånkomligt, varit noga med att inte kommentera vad de berättat och att inte säga något om min syn på något inom studiens övergripande ämne. Jag har under så väl transkribering eller renskrivning som under analys varit medveten om att mitt sätt att förhålla mig till texten påverkar studiens reliabilitet och har därför i största möjliga mån sett mig själv som en betraktare av de intervjuades utsagor utan att lägga in egna värderingar kring det som berättats för mig, oavsett i vilken mån jag håller med om det.

Något som kan påverka studiens reliabilitet är att några tillfrågade tackade nej till att bli intervjuade efter att de hört att studien handlade om att motverka könsmönster som är begränsande för barnen. Vad detta beror på framgick inte men kan tänkas antyda att det finns förskollärare som är negativt inställda till området.

Validitet handlar om huruvida studien gett svar på de frågor som ställts i den (Kvale & Brinkmann 2014). Jag har under hela studiens gång haft dess syfte och frågeställningar i åtanke och anser att det jag undersökt är vad jag haft för avsikt att undersöka och att de svar jag fått överensstämmer med studiens syfte och frågeställningar.

6.7. Forskningsetiska ställningstaganden

Att sammanfatta andras forskning är inte detsamma som att forska, men andras forskning kan vara relevant att ha som utgångspunkt i sökandet efter ny kunskap och på det sättet kan andras forskning bli en del av ens egen forskning (Vetenskapsrådet 2017). Jag har därför kopplat andras forskning till resultaten i den här studien och varit noga med att tydliggöra vem som kommit fram till vad, vilket är viktigt för att ingen ska bli fråntagen äran för sitt arbete (Vetenskapsrådet 2017).

Vid genomförandet av intervjuer har den som intervjuar en maktposition över den som blir intervjuad, detta eftersom det är den som intervjuar som ställer frågorna och leder samtalet och i slutänden är den vars tolkning av intervju svaren blir grunden för studiens resultat och analys. Det är dessutom endast en person, den intervjuade, som förväntas berätta om sina tankar och erfarenheter (Kvale & Brinkman 2014). I fallet med examensarbeten tänker jag att det ändå finns en aspekt som kan jämna ut maktförhållandet, nämligen att de jag intervjuat är legitimerade förskollärare med flera års yrkeserfarenhet, medan jag i skrivande stund ännu är förskollärarstudent.

Alla uppgifter som skulle kunna kopplas samman med en viss person eller förskola skyddas från spridning; de behandlas alltså konfidentiellt (Vetenskapsrådet 2017). Personer som deltar i en studie ska ha kännedom om vad studien gäller och hur materialet kommer användas (Vetenskapsrådet 2017). Detta har säkerställts genom att samtliga tillfrågade fått information om studien redan då jag först tog kontakt med dem, och genom att de tillfrågade som tackade ja till att delta i en intervju fick det informationsbrev som finns som bilaga i slutet av uppsatsen skickade till sig via

mail och sedan även fick det utskrivet vid intervjutillfället. På så sätt hade de möjlighet att läsa igenom brevet och ställa eventuella frågor kring det.

I planeringsskedet av studien övervägde jag möjligheten att intervjua barn i förskoleåldern om könsmonster, men eftersom det är svårt för barn att kunna ge ett verkligt informerat samtycke till att delta i en studie, och eftersom det är diskutabelt huruvida de själva skulle uppleva det som relevant att delta i en sådan studie (Löfdahl 2014) beslöt jag att endast intervjua vuxna. Jag övervägde även möjligheterna till att specifikt intervjua HBTQ+-personer med anknytning till förskolan men eftersom detta är att betrakta som känsliga personuppgifter och sådana kräver särskilda etiska prövningar (Vetenskapsrådet 2017) beslöt jag att enbart intervjua förskollärare om deras tankar kring och erfarenheter av studiens övergripande tema.

7. Resultat och analys

Det som i denna del analyseras är den text som baseras på vad de intervjuade förskollärarna sagt under intervjuerna. Det är därmed inte förskollärarna själva som analyseras. Förskollärarnas namn är fingerade för att de inte ska gå att identifiera och de kallas här Astrid, Bill, Clara och Donna. Analyserna utgår från tidigare forskning och queerteori, vilka presenterats under rubrikerna Tidigare forskning och Teoretisk utgångspunkt. Resultatet presenteras tematiskt utifrån förskollärarnas svar och de teman jag funnit har jag valt att referera till som Olika är..., Vad begränsar?, Språkets betydelse, Förebilder och representation, Material, Förhållningssätt, Vårdnadshavare, Förskollärarnas erfarenheter av personer som bryter mot könsnormer och av HBTQ-personer, Mamma-pappa-barn, och Sammanfattning av resultat och analys.

7.1. Olika är...

Sammanfattningsvis sade de intervjuade förskollärarna att *alla* olikheter är bra, positiva, berikande, en tillgång, och något som barn ibland undrar över och ställer frågor kring för att förstå. Alla de intervjuade förskollärarna hade en positiv syn på olikheter och var också överens om att eventuella problem som kunde uppstå till följd av människors olikheter inte låg hos barnen utan hos vuxna.

Bill: Jag tycker, alltså rent generellt tycker jag barnen är ganska bra på det här med olikheter. De är accepterande på ett annat sätt än vad vuxna är, och då måste ju vi också kunna. Klarar de det så måste ju vi klara det också, tycker jag.

”Men det är ju alltid de vuxna som håller på med fördomar. Barn jobbar inte med sånt” sade Clara och framhöll på så sätt barnen som naturligt öppna för olikheter. Bill framhöll att barn förvisso var öppna för olikheter men att olikheter även kunde föranleda en del ansträngning för dem att förstå. Malmquist (2016) poängterar att synen på människors olikheter skiljer sig åt mellan olika förskolor och att det finns förskolor där olikheter lyfts som något positivt, liksom de intervjuade förskollärarna i denna studie ger uttryck för, men att det även finns förskolor där fokus ligger på det som är gemensamt för alla människor och att detta sätt kan medföra att det blir svårare för barnen att vara annorlunda. Att synliggöra olikheter och att påvisa dem som en tillgång kan vara ett sätt att använda sig av performativitet för att skapa fler möjligheter för barnen och ett sätt att gå emot heteronormativiteten. Enligt Dolk (2013) finns en risk för att de val som görs av barn som befinner sig i en kontext inom vilken könsnormsbrytande kommit att bli norm, men som ändå följer stereotypa könsnormer, kan uppfattas som misslyckanden. Det samma gäller dock för de val som görs av barn som befinner sig i kontexter med starka könsnormer men som bryter mot dessa. De barn som går emot dessa normer är de som synliggör dem. På detta sätt kan de öppna upp för fler barn att avvika från normer.

Astrid hade erfarenhet av att nya barn som börjat på förskolan, och inte sedan tidigare haft med sig att alla olikheter är bra, uttryckt sig negativt gentemot andra barn. Tack vare att resten av barngruppen hade detta med sig fick inte de negativa kommentarerna fäste utan istället kom de nya barnen snart att se det positiva med olikheter. Att ge andra barn negativa kommentarer, om det som gjorde att de avvek från normer, synliggjorde subversivt en norm om att alla på den här förskolan får vara olika och att olikheter inte endast är accepterade utan även berikande. Inom queerteori ifrågasätts vad det beror på att något uppfattas som mer normalt än något annat och det här exemplet påvisar att normer inte är de samma överallt. Förskollärarnas inställning till människors olikheter och deras arbete med att låta olikheter vara berikande kan antas vara vad som skapat en annan norm än den de nya barnen på avdelningen varit vana med sedan tidigare.

7.2. Vad begränsar?

”Förskolan har ett ansvar för att motverka könsmonster som begränsar barnens utveckling, val och lärande” (Skolverket 2018 s.7). Vad är det då, enligt de intervjuade förskollärarna, som är begränsande för barnen? ”Det som kan begränsa barnen är vilka möjligheter de får eller inte får” sade Donna.

Clara framhöll att politiker har makt att påverka vilka åsikter och beteenden som uppfattas som rimliga i samhället. Idag finns politiker som är väl synliga i media och som har, och yttrar, åsikter som går rakt emot förskolans värdegrund. I förskolan finns möjligheter att lägga grunden för att alla barn, oavsett kön, ska kunna stå upp för sig själva och för vad som känns bra i dem. Om alla barn som går i förskolan idag får uppleva att de är omtyckta och viktiga och att de har alla möjligheter, så kommer det finnas med dem resten av livet, sade Clara och tillade att de då heller inte kommer behöva begränsa andra människor.

Clara: Jag skulle säga att varenda könsmonster som är begränsande, det är ju andra personers behov av att försöka positionera sig själv till en högre ställning än den man egentligen känner att man känner sig bekväm med.

Enligt Clara finns med andra ord en potential att performativt skapa möjligheter för barnen att bygga upp en inre trygghet vilket på lång sikt kan förändra samhällsklimatet. Majoriteten av alla barn mellan ett och fem år i Sverige går idag i förskola och de påverkas alla av de normer som råder i förskolorna (Ärlemalm-Hagsér & Pramling Samuelsson 2009), vilket ger stöd för att förskolan verkligen har potential att påverka samhället i stort. Det är viktigt att komma ihåg att det idag finns en hel del föräldrar med åsikter som går rakt emot förskolans värdegrund men vi får inte säga något om det, däremot får vi vara dörröppnare som påvisar andra möjligheter och vi får föra dialoger kring vad som är för barnets bästa, sade Clara och tillade att vi självklart inte ska acceptera olagliga yttranden.

Något samtliga intervjuade tog upp som potentiellt begränsande är det barnen har med sig från vårdnadshavarna. ”Man vet ju inte riktigt vad de säger till sina barn om man säger så, för det har vi ju ingen kontroll över” sade Bill. Att motverka begränsande könsmonster är något Bill sade kan vara svårt, detta eftersom barnen har erfarenheter med sig hemifrån och från TV. Även de förskollärare som inte sade att det barnen har med sig hemifrån försvårar arbetet med att motverka begränsande

könsmönster lyfte att barnen har erfarenheter med sig hemifrån och att dessa påverkar barnen. Clara berättade om sina erfarenheter av att en del vårdnadshavare ifrågasatt förskolans arbete med att motverka normer kopplade till kön, men att det då varit viktigt att föra dialog och att påvisa den värdegrund som finns för förskolan. Hon framhåller att det är viktigt att ha i åtanke att vårdnadshavarna vanligtvis vill att deras barn ska ha det så bra som möjligt och att det därför är viktigt att inte vara anklagande mot dem, utan att istället lyfta det positiva i situationen. Ett exempel hon berättade om var en förälder som ursäktade sig för att hans pojke kom till förskolan klädd i klänning, och hon i lättsam ton svarat att det är jättebra att han klätt på sig helt själv. Många föräldrar som ifrågasätter, menar hon, är mest oroliga för sina barn.

Bill framhöll könsstereotypa leksaker som begränsande, inte bara för att de begränsar barnens möjligheter utifrån kön utan även för att de begränsar barnens möjligheter att själva välja hur de vill använda materialet. Han framhåller att barnen på hans förskola har mycket leksaker hemma hos sig, och att de flesta färdiga leksaker än könskodade. I förskolan erbjuder de därför könsneutralt material som en motvikt till det barnen är vana vid hemifrån.

Att förskollärarna lyfter det barnen har med sig från sina hem är inte unikt för denna studie. Eidevald (2009) intervjuade förskollärare som upplevde sig motarbetas av vårdnadshavare i frågor rörande jämställdhet och genus, endera genom att de var negativa till arbetet eller genom att de klädde sina barn enligt rådande könsnormer. Det finns med andra ord olika sätt på vilka vårdnadshavare påverkar barnens uppfattningar om normer kopplade till kön. Både ord och handlingar påverkar performativt vilka möjligheter som görs tillgängliga för barnen, exempelvis genom vilka material eller kläder de får tillgång till.

Barnens erfarenheter av könsmönster som de har med sig hemifrån beskrivs inte endast som begränsande. Bill, som arbetar på en förskola där det inte gått något barn med samkönade vårdnadshavare, framhåller att det finns barn som inte möter homosexualitet i förskolan men som kanske har en släkting eller känner någon som är homosexuell och att de då kan ta med sig de erfarenheterna till förskolan.

7.3. Språkets betydelse

Samtliga intervjuade förskollärare framhåller på något sätt språkets betydelse för att motverka begränsande normer. Astrid påpekade att det är viktigt att tänka på språket och att inte exempelvis fråga barn vad deras mamma och pappa heter, eftersom det skapar en norm kring att det ska finnas en mamma och en pappa i alla familjer. Clara lyfte att det är viktigt att veta vad de vuxna som finns omkring barnen vill bli kallade; om ett barn till exempel har två mammor är det bra om vi vet om båda vill kallas mamma eller om en, eller båda, vill bli kallade vid förnamn, eller om de vill kallas något annat. Det är samma sak om föräldrar skiljer sig och barnet berättar att hen fått en ny pappa, då är det ju bra för oss att veta hur vi ska benämna de olika papporna. För att kunna veta behöver vi fråga, och vi frågar bara för att vi vill veta, sade hon. Astrid var inne på samma spår, fast om barn. Om ett barns könsuttryck mer liknar det som är vanligt för barn av ett annat kön kan det bli aktuellt att fråga vilket pronomen barnet föredrar att benämnas med, men det är viktigt att känna av både om de ska fråga och i så fall hur, sade hon.

Att ge alla barn positiv uppmärksamhet varje dag lyftes av flera förskollärare och Bill berättade att det ibland kommer en pojke klädd i klänning till förskolan för att han vill vara lika fin som sin mamma, och att han tänker på hur han uttrycker sig. Han kan då till exempel säga ”Å vad glittrig du är idag!” för att visa att han ser att pojken klätt sig fin och för att samtidigt visa att han inte tycker det är konstigt. Summanen och Summanen (2017) framhåller att barn som bryter mot förväntade könsnormer behöver känna att de blir respekterade och sedda för att de ska känna sig trygga i förskolan, och förskolan ska som bekant vara trygg för alla barn (Skolverket 2016, 2018).

Astrid berättade att de som arbetar på förskolan där hon arbetar tänker mycket på hur de uttrycker sig, både gällande kön och annat, men att vikarier som kommer dit sällan har den medvetenheten. Det har ofta hänt att vikarier sagt könsstereotypa saker som att mamma kan laga jackan eller laga mat och att pappa kan laga bilen. Hon har försökt förklara för vikarier varför de inte ska säga så men upplever att de sällan förstår eller tar det till sig.

Precis som förskollärarna säger är det, utifrån ett queerteoretiskt perspektiv, viktigt hur vi använder språket eftersom det performativt ger barnen olika möjligheter. Om barnen vid upprepade tillfällen får höra att det är mamman som ska

laga maten och pappa som ska laga bilen byggs det upp normer kring vad som är kvinnligt och vad som är manligt men även kring hur familjer ska se ut. Om vikarier uttalar sig heteronormativt kan det motverka förskolans jämställdhetsarbete trots att förskollärarna är medvetna om sitt språkbruk och om att motverka könsmönster som begränsar barnen.

7.4. Förebilder och representation

”Förhållningssättet hos alla som verkar i förskolan, och deras sätt att agera och tala om något, påverkar barnens förståelse och respekt för de rättigheter och skyldigheter som gäller i ett demokratiskt samhälle. Därför är alla som verkar i förskolan viktiga som förebilder” (Skolverket 2018).

Ett sätt att motverka könsmönster som är begränsande för barnen är att använda både sig själv och personer i sin närhet som förebilder. Något som återkom i intervjuerna var vikten av att barnen skulle ha någon de kunde relatera till. ”Det är inte så att tre damer som är 50+ och heter Berit alla tre ska vara det som barnen har att identifiera sig med, utan det ska finnas en mångfald” sade Clara som arbetar på en förskola där de satt upp en plansch på vilken olika familjekonstellationer synliggjordes, för att ge barnen tillgång till en mångfald som gick utöver den som fanns representerad på förskolan just då.

Olikheter hos de som arbetar på förskolan, oavsett om det är som förskollärare, barnskötare, lokalvårdare eller något annat, lyfts av flera förskollärare som positivt för att ge barnen flera möjligheter att finna någon att identifiera sig med. Olika kön är en av de aspekter av olikheter som lyfts, och på en av förskolorna finns personal av fler kön än två, vilket lyftes som en tillgång.

På en förskola med många olika familjekonstellationer fungerar alla familjerna som förebilder för hur familjer kan se ut. Olika familjekonstellationer på en förskola visar för barnen att det finns många möjligheter även för dem, exempelvis gällande könstillhörighet, könsuttryck och vem det är möjligt att bli kär i, sade Donna. Clara berättade att hon använder sig själv som förebild genom att avvika från en del normer som finns på den förskola hon arbetar på, att hon ibland om hon upplever att det behövs nämner en homosexuell släkting som på så sätt också får agera förebild för barnen, och att hon ibland hittar på vad som är vanligt där hon bor för att på så

sätt vidga barnens förståelse av hur familjer kan se ut. Astrid brukar nämna att hennes man är hemma och städar och lagar mat tills hon kommer hem, och på så sätt blir han en förebild även om barnen aldrig träffat honom. Bill använde sig själv som förebild och upplevde att han gjorde skillnad bara genom att som man arbetar i förskolan och göra samma arbetsuppgifter som kvinnorna.

För att vara en förebild för ett barn är det inte nödvändigt att ha samma könsidentitet, eftersom det finns många aspekter av en person som det går att identifiera sig med, sade Clara. Ett sätt att vara förebild är att hela tiden visa att en verkligen tycker att människors olikheter är både bra och nödvändiga. Det är viktigt att det gäller alla olikheter, exempelvis könsuttryck, funktionsvariationer och hudfärg, sade både Astrid och Clara.

På tre av förskolorna används litteratur som är utvald medvetet utifrån att den ska innehålla en bred representation av familjer, livsstilar och kulturer, både för att alla på förskolan ska kunna finna någon att känna igen sig i och för att visa på olikheter som kanske inte finns på förskolan just då. Böcker, bilder, filmer och de familjer som finns på förskolan visar på en mängd möjligheter och motverkar enligt förskollärarna normer kring exempelvis heterosexualitet. Astrid uttryckte att homosexualitet inte alltid syns så tydligt på förskolan eftersom där inte alltid finns någon familj med samkönade föräldrar, men att då det finns i böcker och sagor finns det ändå alltid där som en möjlighet. Donna berättade att de på förskolan även ändrar texter i sånger för att fler ska representeras i dessa, eftersom det i många sånger annars sjungs ”han”.

Barn som bryter mot könsnormer behöver könsnormsbrytande förebilder (Summanen & Summanen 2017) och HBTQ-personer kan således både öka förståelsen hos vuxna och fungera som förebilder för barn, men det är inte självklart att alla HBTQ-personer i förskolor vill eller vågar vara öppna med sin könsidentitet eller sexuella läggning (Lundin 2013). Vuxna i förskolan kan dock vara förebilder för könsnormsbrytande på olika sätt, oavsett om de identifierar sig inom HBTQ-spektrat eller inte, och alla fyra förskollärarna använde sig själva som förebilder för att motverka könsmonster som är begränsande. Förebilder som bryter mot normer skapar performativt fler möjligheter för barnen.

På den förskola som ligger på landet ordnade de ett år en egen pride-parad på förskolegården. De ville uppmärksamma HBTQ-personer och låta dem bli en del av

vardagen. Clara, som är den av de intervjuade förskollärarna som arbetar på denna förskola, sökte information på internet och arbetslaget planerade och genomförde paraden tillsammans. Ingen uttryckte något annat än att det var roligt; varken personal, barn eller vårdnadshavare. De har också satt upp en plansch med bilder av olika familjekonstellationer och för att arbeta med den i förskolan frågar de ibland barnen vilken familj de skulle vilja leka den dagen eller vilken familj de skulle vilja prova att bo i om de fick välja.

HBTQ-personer som arbetar i förskolor kan behöva stöttas av arbetslaget för att våga vara öppna med sin könsidentitet eller sexuella läggning (Lundin 2013) och att anordna en pride-parad på förskolan skulle kunna fungera som ett sätt att stötta HBTQ-personer, både i och utanför förskolan, och eventuellt kan det skapa trygghet för personer som arbetar i förskolan att berätta om sina egna identiteter, samtidigt som det kan motverka heteronormativitet, det vill säga förgivettagandet att alla är heterosexuella och följer normer kopplade till heterosexualitet.

Samtliga intervjuade förskollärare menar att barnen på förskolan vet att tjejer kan bli kära i både tjejer och i killar, och tvärt om. ”De kan ju säga att de ska gifta sig med varandra, och det kan ju vara blandat hur som helst liksom” sade Bill.

7.5. Leksaker och annat lekmaterial

Bill lyfte hur könsstereotypa leksaker begränsar barnen både i vad som är möjligt utifrån deras kön och på vilket sätt det är möjligt att leka med materialet. På den förskola där han arbetar har de valt att inte ha så mycket leksaker utan att istället erbjuda en stor variation av konstruktionsmaterial, vilket kan kombineras med de leksaker som finns tillgängliga. Barnen kan till exempel bygga upp miljöer där de kan leka med färdiga djur eller köra med bilar. Han belyste att eftersom de flesta barnen på förskolan har stora mängder färdiga leksaker i sina hem behöver förskolan erbjuda något annat, något som inbjöd till utforskande och skapande. När barnen i förskolan erbjuds annat material än de är vana vid hemifrån blir det heller inte kodat som riktat till flickor eller pojkar, utan det blir könsneutralt och inbjuder till gemensam lek, sade Bill.

Medan två av förskolorna eftersträvar att ha könsneutrala material för barnen att använda, för att på så sätt motverka begränsande könsnormer, menade de andra att alla saker kan användas av alla. En av de sistnämnda förskollärarna, Clara, uttryckte

att de vuxnas förhållningssätt och miljön i stort har större betydelse än vilka leksaker som finns tillgängliga för barnen. Hon framhöll att det är vuxna som skapar förväntningar kring vem som ska kunna leka med vad, och att på förskolan där hon arbetar leker både flickor och pojkar med både bilar och dockor, ofta tillsammans och med blandade material. ”Vi har ju hur mycket barn som helst som vill leka med dockor och bilar, för vi har barn. Vi har inte flickor och pojkar, vi har barn!”, sade hon. På en av förskolorna finns en snickeriavdelning och den används lika mycket av tjejer som av killar, berättade Bill som minns tillbaka på sin tid på lekis och i skola, och konstaterar att det blivit stor skillnad sedan dess då det bara var pojkarna som höll till i snickarvrån: ”Vi är ju inte framme men vi har ju ändå kommit en bit på väg”.

Barnens könsnormer formas inte endast i förskolan (Eidevald 2009) och ”[b]arn har ofta betydligt bättre koll på vilka normer och värderingar som gäller än vad vi vuxna tror – eller i alla fall vill tro” (Dolk 2013 s.12). Vilka erfarenheter barnen tar med sig in i förskolan bör därmed kunna påverka vilket lekmaterial de väljer och hur de väljer att använda detta. Förskolan ska aktivt motverka könsmonster som begränsar barnen och om detta inte sker på ett medvetet sätt finns det risk för att könsmonstren istället förstärks (Skolinspektionen 2017). Samtliga intervjuade förskollärare hade reflekterat över hur de kunde motverka begränsande könsmonster men de hade i relation till material kommit fram till skilda sätt att arbeta med detta. En tänkbar förklaring till att förskollärarna resonerat på skilda arbetssätt gällande material är att barnen lever i olika typer av områden. På den förskola där förskolläraren sade att de flesta barnen hade väldigt mycket leksaker i sina hem gick endast barn som bodde i ett nybyggt villaområde. De socioekonomiska förutsättningarna kan antas vara annorlunda för de familjer vars barn går på den förskolan i jämförelse med exempelvis den förskola som är belägen i ett ytterområde och där flertalet barn bor i lägenhet. Ytterligare en tänkbar faktor är att förskolans styrdokument påvisar att jämställdhetsarbete ska ske samtidigt som de inte säger något om hur arbetet ska gå till. Ämnet har därför, enligt Eidevald (2009) tolkats utifrån varje förskolas personals egna uppfattningar. Oavsett vilket förhållningssätt till material det finns på en förskola finns anledning att vara uppmärksam på normer som skapas i barngruppen. Att synliggöra dessa normer kan ske bland annat då någon bryter mot dem.

7.6. Förhållningssätt

”Att inte bara säga att olikheter hos människor är positivt utan att verkligen tycka det själv också” framhöll Astrid som det viktigaste gällande förhållningssätt till olikheter. Att vilja ge alla människor samma möjligheter oavsett kön, men även oavsett vilken bakgrund de har och vilken kultur de har med sig, och att därför förhålla sig öppet och med intresse för varje individ, uttrycker alla de intervjuade förskollärarna på olika sätt att är viktigt för dem. Alltid när det börjar ett nytt barn på förskolan behöver vi lyssna in det och lära känna det för att veta hur vi ska möta just det här barnet, för alla är olika, sade Astrid. Samtliga intervjuade förskollärare lyfte att människor är olika på flera sätt och att det måste få finnas olikheter. ”På vår förskola får man vara den man vill” som Clara uttryckte det.

Alla de intervjuade förskollärarna är eniga kring att alla barn ska få prova allting och att alla ska erbjudas samma aktiviteter. ”Det kanske inte alltid är så, men jag tycker att det ska vara så, att alla ska få prova allting” sade Bill.

”Jag tror att många på förskolan är bra på att tänka på det här. Vi möter så många olika föräldrar, vi möter så många olika barn, och vi har förstått att vi inte kan ha *ett* förhållningssätt. Vi måste ju möta *alla* föräldrar, vi måste möta *alla* barn. Så då tror jag att vi blir ganska bra på det”. Men det finns stor okunskap och ”jag tror ju säkert att det finns förskollärare som skulle kunna bli av med sina legitimationer om man hörde hur de pratade på förskolan”, framhöll Clara som också berättade att de på förskolan där hon arbetar pratat mycket om värderingar och att de är överens om hur de ska förhålla sig till värdegrundsfrågor, men hon belyser också att det inte går att ta för givet att bara för att de nu arbetar väldigt medvetet kring detta kommer det alltid vara så. ”Man kan inte säga att det sitter i väggarna, det finns ingenting som sitter i väggarna. Det sitter i människorna!”, som hon sade, och poängterade att det är viktigt att inte bli för bekväm med det arbetssätt som arbetats fram i arbetslaget utan att det är nödvändigt att ständigt se över normer och förhålla sig kreativt till dem. Att samtliga intervjuade förskollärare i den här studien är positiva till olikheter innebär, likt Clara sade, inte att alla förskollärare delar deras förhållningssätt. Styrdokumentet reglerar vilken värdegrund som ska efterlevas i förskolan (t.ex. Skolverket 2016, 2018) men de säger inget om de anställdas privata uppfattningar, vilka kan antas speglas i förhållningssättet i förskolan.

Att könsnormer inte ska begränsa vad som är tillåtet för något barn är vad Eidevald (2009) menar att jämställdhet innebär, och han understryker att det inte är detsamma som att bemöta alla barn exakt likadant. De intervjuade förskollärarna uttryckte en jämställdhetssyn som överensstämmer med denna när de pratade om att bemöta alla barn som individer och att ta hänsyn till deras individuella erfarenheter men samtidigt ge dem alla möjligheter att uttrycka sig och att ”prova allting” utan att låta kön bli en begränsning. Malmquist (2016) fann i sin studie förskolor där olikheter, precis som i förskolorna i min studie, lyftes som positiva, men hon fann också förskolor som fokuserade på likheter vilket medförde en risk för att olikheter osynliggjordes, vilket begränsade barnens möjligheter att avvika från normer. Eidevald (2009) mötte i sin studie förskollärare som sade sig se barnen som individer utan att ta hänsyn till deras kön men fann att detta inte stämde, åtminstone inte i den grad de själva trodde. Att som förskollärare fokusera på individer och frånsä kön medför en risk för att flickor och pojkar omedvetet bemöts på skilda sätt, vilket kan förstärka begränsande könsnormer. Det finns därför en risk för att även förskollärarna i min studie missar mönster som uppstår i barngrupperna utifrån kön. Å andra sidan finns en risk att osynliggöra möjligheten att vara olika om fokus ligger på det som är lika (Malmquist 2016). Genom att uttrycka ett bejakande av alla olikheter kan förskollärarna på ett performativt sätt skapa fler möjligheter för barnen men de behöver även vara uppmärksamma på om det individuella fokuset döljer könsmonster. Om någon bryter mot normer kan dessa subversivt synliggöras.

7.7. Vårdnadshavare

På förskolan med HBTQ-certifiering har de inte endast stor medvetenhet kring olika familjeformer utan de har även stor erfarenhet av familjer med allt från en till fyra föräldrar, av samma eller olika kön. Många familjer har sökt plats för barnen på den förskolan just på grund av deras medvetenhet kring HBTQ-personer och av att där redan finns stor variation, berättade Donna. Att familjer sökt sig till denna förskola överensstämmer med de resultat Malmquist (2016) fick fram i sin studie, där lesbiska vårdnadshavare aktivt sökte sig till förskolor där kunskap och erfarenhet av regnbågsfamiljer fanns och där de kände sig väl bemöta.

Clara hade fått mycket inspiration från HBTQ-certifierade förskolor, och trots att hennes förskola inte hade den certifieringen hade en hel del av det som krävs för att

få en sådan kommit att synas i förskolan, berättade hon. På den förskolan fanns ännu inga regnbågsfamiljer men hon ville att det skulle vara tydligt att de välkomnade eventuella regnbågsfamiljer i framtiden. För att detta ska vara tydligt har bland annat regnbågar satts upp på i hallen. Av Malmquiusts (2016) studie framgår att många lesbiska vårdnadshavare är oroliga för hur deras barn och de själva ska bli bemötta i förskolan, vilket kan antas vara applicerbart även på vårdnadshavare i andra familjekonstellationer utanför heteronormen. Att tydliggöra att regnbågsfamiljer är välkomna även fast inga sedan tidigare finns på förskolan skulle kunna medföra att vårdnadshavare i ickeheteronormativa familjer kommer att söka sig även till den förskolan.

På de förskolor i studien där det inte går några barn med samkönade vårdnadshavare finns en viss förberedelse inför att det skulle kunna börja en sådan familj; ett exempel på detta är att de i formulär och på lappar i hallarna använder ordet vårdnadshavare, vilket varken säger något om personens kön eller genetiska band. Genom att använda ordet vårdnadshavare i formulär och på informationslappar skapas performativt möjligheter för olika familjekonstellationer.

Bill sade att om det på förskolan skulle börja ett barn med homosexuella föräldrar så var inte det något de skulle göra någon stor sak av utan de skulle istället avvakta och se om barnen ställde några frågor och i så fall ta det därifrån. Han sade också att barn idag inte är rädda för att fråga, så om de skulle undra något skulle de säkert fråga endera förskolepersonalen eller gå direkt till de personer de har frågor om. Om barn ställer frågor kring till exempel varför ett barn har samkönade föräldrar sade han att om pedagogerna förklarar för barnen skulle de nog inte tycka att det var så konstigt. Clara sade att om det skulle behövas kunde de fråga föräldrarna om de kunde komma tillsammans till förskolan och hälsa på och berätta att de båda är exempelvis pappor till barnet.

Alla de intervjuade förskollärarna hade en medvetenhet om heteronormativitet och de arbetade på något sätt och i någon grad för att motverka den.

7.8. Förskollärarnas erfarenheter av personer som bryter mot könsnormer och av HBTQ-personer

Alla de intervjuade förskollärarna har på något sätt erfarenhet av personer som bryter mot könsnormer generellt och av HBTQ-personer, i förskolan eller privat. Donna har stor erfarenhet av olika familjekonstellationer, olika kön och sexuella läggningar hos personal och olika sätt att bryta mot könsnormer både hos barn och personal. Clara har ingen egen erfarenhet av HBTQ-personer i förskolan men har vänner och släktingar inom HBTQ-spektrat, både med och utan barn i förskola, och hon har därigenom kunskap om både mer generella HBTQ-frågor och om hur det kan vara att vara HBTQ-person och vårdnadshavare till barn i förskola. Dessa kunskaper och erfarenheter tar hon med sig i sitt arbete. Bill har erfarenheter av att tidigare arbetat på en förskola där det gick ett barn med två mammor.

Astrid har erfarenhet av en familj med två mammor, vilket inte ifrågasattes av något av barnen på avdelningen, av barn som identifierade sig med ett annat kön än det tilldelade och som levde som identifikationskönet, och av en tidigare kollega som levt som kvinna under tiden hon arbetade där men som senare bytte juridiskt kön och kom tillbaka till förskolan som man. De reaktioner som uppkommit till följd av detta var att både personal, barn och vårdnadshavare var glada att se honom igen, och några barn hade frågat om han hade kalsonger nu - ”sedan var det inte mer med det”, sade hon. Det som hade påverkat personalen hade varit att de tänkt mycket på hur svårt han måste haft det under resans gång.

Alla fyra förskollärarna har erfarenheter av barn som på olika sätt bryter mot könsnormer och ingen av dem upplever att det varit problematiskt med exempelvis pojkar som kommer till förskolan klädda i klänningar eller flickor som mest leker med pojkar. Bill sade att han hade betydligt fler erfarenheter av flickor som lekte mer med pojkar och som bröt mot normer för flickor, än av pojkar som mest leker med flickor och som bryter mot normer för pojkar. Han menade att det alltid funnits tjejer som är grabbiga och att det därför inte ifrågasätts så mycket.

Människor som känner någon som är homosexuell, bisexuell, transperson eller queer är ofta mer öppna gentemot och accepterande av HBTQ-personer än människor som inte känner någon inom HBTQ-spektrat (Norrhem, Rydström & Markusson Winkvist 2015, Carrol & Robotham 2017). Det är också vanligare bland kvinnor än bland män att vara positivt inställda till HBTQ-personer (Norrhem,

Rydström & Markusson Winkvist 2015). Att samtliga intervjuade förskollärare, oavsett kön, är positivt inställda till HBTQ-personer i förskolan kan med andra ord bero på att de alla har någon form av relation till eller erfarenhet av HBTQ-personer, i eller utanför förskolan. Genom att det finns människor som bryter mot könsnormer blir dessa normer synliggjorda. På detta sätt blir även heteronormativiteten synlig och kan på så sätt ifrågasättas. Eftersom de intervjuade förskollärarna har erfarenhet av både barn och vuxna som bryter mot heteronormativiteten kan de antas vara mer medvetna om alternativ till denna norm än människor som inte har denna typ av erfarenheter.

Samtliga intervjuade förskollärare tog på eget initiativ på något sätt upp transpersoner, endera för att de hade erfarenhet av gruppen eller för att de tänkte på att barn och vuxna de möter kan vara trans. Kunskaperna kring vad trans är och hur vanligt det är med barn som inte identifierar sig med sitt tilldelade kön varierade mellan förskollärarna. Frisé, Söder och Rydelius (2017) menar att den miljö i vilken en transperson växer upp kan påverka när i livet hen förstår att hen är trans. Om barnen förutsätts vara cis-personer, det vill säga att de identifierar sig med sitt tilldelade kön och uttrycker sig enligt de normer som råder för det könet, begränsas deras möjligheter att själva välja hur de vill uttrycka sig (Onsjö 2017). Förskollärarna i den här studien har alla en medvetenhet om trans och arbetar medvetet för att ge alla barn möjlighet att själva välja hur de vill uttrycka sig.

7.9. Mamma-pappa-barn

Det finns både likheter och skillnader mellan vad de intervjuade förskollärarna berättade om. För att illustrera detta har jag valt att, ibland något nedkortat, skriva ut deras intervjusvar på en av frågorna där detta är särskilt tydligt. Under intervjuerna fick förskollärarna bland annat berätta hur de skulle agera i följande situation: Tre flickor håller på att starta upp en lek och de har kommit överens om att de ska leka mamma-pappa-barn. De håller på att fördela rollerna och två av flickorna blir osams för att de båda vill vara mamman och ingen av dem vill vara pappan. Den tredje flickan vill vara barn.

7.9.1. Astrid

” En konflikt uppstår: som vid alla andra konflikter använd inarbetad strategi. Prata med varandra ... be om hjälp ... vuxen hjälper till ... ”Jag ser att ni är osams, hur skulle ni kunna göra så att alla är nöjda i leken? Turas? Två mammor?” Låta barnen försöka lösa konflikten med så lite stöd som möjligt, hjälp inte till mer än barnen behöver, finns med som stöd utan att säga till dem hur de ska göra. Utan att lägga värderingar på deras val. Om det inte går kan en vuxen erbjuda sig att vara pappa och se det som kul – ”jag vill gärna vara pappa!” Steg två blir att jobba vidare i barngruppen med att familjekonstellationer ser olika ut och att olika är *bra*. Vi använder t.ex. böcker och sagor med figurer. Att arbeta med steg två behövs främst om det blir ett mönster men kan även göras om det är ett enskilt tillfälle. Böcker och sagor med figurer används också vid andra tillfällen och olika olikheter lyfts på så sätt.”

7.9.2. Bill

” Ja, jag tror att man får lov att försöka medla lite grann och kanske försöka nysta lite i vad det beror på att det är så där. Men jag tänker också att man kanske kan bjuda in nån mer i leken också, som gör att man kan lösa upp den där knuten. Men det där är ju hemskt svårt för det är väldigt olika från gång till gång. Men att man ändå liksom försöker lyssna och ställa frågor och diskutera så man kan lösa situationen och att de kan leka det de har tänkt. Men ändå inte med pekpinnar, men att man får försöka få igång det helt enkelt. Det är väldigt situationsberoende också. Man kanske får avbryta också i vissa fall. Då kanske ni ska göra nånting annat om ni inte kan komma överens, då kanske ni får fundera över nånting annat.”

7.9.3. Clara

” Låg status där, stackars pappan (skratt). Ja, det här hör vi ju varje dag. Men de blir inte osams utan de löser ju det genom att nån blir storasyster, men nästan varje dag får de här barnen som vi har höra ”Man kan ju va mamma mamma pappa, mamma mamma, mamma mamma pappa, och precis vad man vill!” För att på den förskolan där jag jobbar så är ju nästan alla mamma pappa, så har de två barn, stort hus och en egen brevlåda. Eh, men då finns det ju också, jag bor i en lägenhet, jag har ingen man och jag har två barn varannan vecka. Att man som pedagog belyser alla människors olika sätt att leva. Det handlar om att det här är verkligen ingenting

märkligt, att vi nånstans neutraliserar en sån situation att ”nej, vettuva, nu hör jag att ni står här och är lite sura på varann gissar jag, för att om jag har förstått det rätt så är det för att ni vill va mamma allihopa. Det får ni ju vara. Ni får vara precis vad ni vill i eran lek, för det är ni som leker leken. Så det går bra.” Man ska inte problematisera nånting som faktiskt är ett icke-problem för det här är inte ett problem. Så länge man är stark som vuxen som vägleder. Så tror jag att svaret är. Den här leksituationen, det är ju liksom bara att ”nej, nu är vi på förskolan, nu får alla vara med och leka. Och man kan vara hur många pappor som helst”.

7.9.4. Donna

”I denna situation skulle jag påminna barnen om att det finns många olika slags familjekonstellationer. På vår förskola finns alla typer av familjer, bland annat familjer med två mammor. Lätt att ge dessa familjer som exempel.”

Förskollärarna har väldigt olika sätt att hantera situationen, trots att de alla arbetar medvetet med jämställdhet och med att motverka begränsande könsmonster. Svaren varierar utifrån vilka förebilder som finns i och omkring förskolan men också utifrån huruvida situationen ses som problematisk främst utifrån att barnen inte kommer överens eller utifrån att barnen begränsas av könsnormer och heteronormativitet.

Ett sätt att motverka heteronormativitet och begränsande könsmonster i denna situation är att kalla leken för familj, vilket möjliggör avsevärt fler familjekonstellationer än enbart familjer där det finns en mamma, en pappa och barn, menar Malmquist (2016) som också framhåller att inkluderande och normbrytande familjelek kräver medvetenhet både om olika familjekonstellationer och om heteronormativitet. Vad som kan utgöra en familj kan uppfattas på flera sätt och kan bland annat ha samband med genetik eller vänskap (Zetterqvist Nelson 2007). Att familjer kan se olika ut uttrycker Astrid då hon föreslår att det kan finnas två mammor i leken, Donna då hon använder familjer på förskolan som förebilder och Clara då hon påminner om hur olika familjer kan se ut. Bill säger inget specifikt om att familjer kan vara olika men bjuder in barnen till diskussion för att lösa situationen, och eftersom han tidigare nämnt att det finns barn på förskolan som lekt att de gift sig med varandra oavsett om de har samma eller olika könstillhörigheter kan det vara möjligt att barnen själva ger en annan familjekonstellation som förslag.

Att olika personer ser olika på vad en familj är ger Clara utrymme för då hon säger att ”Ni får vara precis vad ni vill i eran lek, för det är ni som leker leken”.

7.10. Sammanfattning av resultat och analys

Kortfattat kan konstateras att alla de fyra förskollärarna som intervjuats i denna studie medvetet arbetar med att motverka könsmönster som begränsar barnen och de ser alla på människors olikheter som något positivt och berikande. De arbetar under olika förutsättningar och utifrån olika erfarenheter men de arbetar alla medvetet för att främja jämställdhet och jämlikhet. De inkluderar HBTQ-personer som förebilder i förskolan, endera genom verkliga personer med direkt eller indirekt anknytning till förskolan, eller genom litteratur och berättelser. De använder alla sig själva som förebilder för normbrytande och flera av dem använder andra verkliga personer, men även litterära karaktärer, som förebilder för könsnormsbrytande.

8. Diskussion

Det viktigaste resultatet av den här studien är att det i förskolan är möjligt att motverka könsmönster som är begränsande för barnen, oavsett var förskolan är belägen och vilka normer som finns i området, men att det kräver både kunskap, medvetenhet och arbete.

Syftet med uppsatsen är att problematisera hur förskolan aktivt kan motverka begränsande könsmönster. För att kunna arbeta med att motverka könsmönster som begränsar barnen tänker jag att vi till att börja med behöver veta vad som är begränsande. Det som i denna studie framkommer som begränsande är vilka möjligheter barnen får och inte får och att det finns flera faktorer som bidrar till att ge eller ta möjligheter. Normer formas i förskolor men inte utan kontext, och alla människor, barn som vuxna, som befinner sig i förskolor befinner sig också i samhället utanför förskolan. De normer som finns i samhället i stort påverkar därför vilka normer som formas i förskolan, men samtidigt finns potential för att de normer som formas i förskolan ska kunna påverka samhället utanför. Förskollärarna i studien är medvetna om att språket är betydelsefullt för att alla ska känna sig sedda och inkluderade men det framkommer också att det finns personer som arbetar i förskolor och inte har samma medvetenhet kring detta, vilket kan medföra

begränsningar för barnen genom att de möter ett språk som innehåller begränsningar för dem baserat på exempelvis kön eller familjekonstellationer.

Något som framhålls som potentiellt begränsande är material, och två sätt att tänka kring detta framkommer i studien; att könsneutralt material skapar större valfrihet för barnen eller att allt material kan användas av alla barn och att det är vuxna som lägger värderingar i vilket material som kodas som feminint eller maskulint. Dessa båda synsätt skiljer sig mycket åt men ryms båda inom förskolor som är aktiva och medvetna i sitt arbete med att motverka begränsande könsmonster. Gemensamt för alla fyra förskollärarna är att de är medvetna och uppmärksamma, och att de i sina respektive arbetslag gemensamt reflekterar kring hur jämställdhetsarbetet i förskolan fungerar. Båda sätten tycks fungera väl på de olika förskolorna där förskollärarna i denna studie arbetar, vilket kan tyda på att båda sätten är lika bra men att det krävs återkommande reflektion i arbetslaget. Hur valet av material skulle se ut om det i ett arbetslag finns skilda uppfattningar kring detta framgår inte av denna studie men det är tänkbart att det skulle kunna leda till konflikter. Att båda arbetssätten kan fungera inkluderande rymmer möjligheter till kompromisser så väl som till att prova ett arbetssätt och se vart det leder för att därefter göra eventuella förändringar.

Alla de förskollärare jag intervjuat för den här studien är positivt inställda till att arbeta med jämställdhet, att motverka begränsande könsmonster och att inkludera HBTQ-personer i förskolan men Clara framhåller att långt ifrån alla som arbetar i förskolor delar deras värderingar. I inledningsskedet av studien kontaktade jag flera förskollärare som tackade nej till att bli intervjuade om studiens ämne, och jag kan givetvis inte veta hur resultatet skulle kommit att se ut om de ändå valt att delta men jag kan anta att det hade blivit mycket annorlunda. Idag ska alla som arbetar i förskolor i Sverige aktivt arbeta för jämställdhet och mot diskriminering, och alla barn oavsett könstillhörighet ska få samma möjligheter och ha samma rättigheter (Skolverket 2018), vilket kräver både medvetenhet, kunskap och öppenhet för människors olikheter.

HBTQ-personer återfinns på många sätt i förskolor, både som barn, personal, vårdnadshavare och andra anhöriga. Förskollärarna i studien har alla någon erfarenhet av HBTQ-personer, från sitt arbete eller från sitt privatliv, och de är alla positivt inställda till HBTQ-personer och till att synliggöra denna grupp i förskolan.

Att känna någon HBTQ-person ökar sannolikheten för att vara positivt inställd till andra HBTQ-personer (Norrhem, Rydström & Markusson Winkvist 2015, Carroll & Robotham 2017), men det är inte helt enkelt att i förskolan berätta om sin könsidentitet eller sexuella läggning eftersom HBTQ-personer är en grupp som ofta utsätts för diskriminering (Lundin 2013). Att inkludera HBTQ-personer som naturliga inslag i förskolan, genom människor eller litteratur, genom att anordna en pride-parad på förskolan eller sätta upp regnbågar på väggarna bör kunna göra att fler vågar vara öppna med hur de känner sig och på så sätt öka förståelsen även hos andra i förskolan.

Förskollärarna som deltagit i den här studien ser alla olikheter som positiva och berikande, men som Malmquist (2016) fann i sin studie finns också förskolor där fokus ligger på människors likheter istället för att lyfta alla människors olikheter. Hade någon av förskollärarna jag intervjuat haft det synsättet hade studien sannolikt gett ett annat resultat. Det resultat som nu framkommit ger en inblick i olika sätt att arbeta med människors olikheter som en tillgång i och för förskolan. Ett sätt på vilket förskollärarna i studien arbetar med att påvisa det positiva med människors olikheter är att använda både sig själva, människor i sin omgivning, personer de själva hittar på och litterära karaktärer som normbrytande förebilder.

Barnet som i inledningen tvingades in bland pojkarna har redan med sig sina erfarenheter från förskoleåldern; erfarenheter av att inte själv få bestämma över sin egen identitet. Barnen som går på de förskolor där förskollärarna i denna studie arbetar får troligtvis med sig helt andra erfarenheter. Vilka minnen vill vi att barnen idag ska ha med sig från förskolan?

8.1. Förslag till fortsatt forskning

Fortsatt forskning skulle kunna innefatta jämförelser ur ett intersektionellt perspektiv – till exempel huruvida arbetet med att motverka könsnormer skiljer sig åt beroende på hur de sammanfaller med etnicitet, flerspråkiga barn, religion hos familjer/pedagoger, funktionsvariationer etcetera⁵.

---

⁵ För en problematisering av begreppet Etcetera: se Butler (1990/2007) under rubriken HBTQ+ - vad är det?

9. Referenser

- 1177.se (2018). *Könsdysfori*. Hämtat från:
<https://www.1177.se/Dalarna/Tema/Sex-och-relationer/Sexuell-lagning---homo-bi-och-hetero/Konsdysfori/> Hämtat den: 2018 11 14.
- Ambjörnsson, Fanny (2016). *Vad är queer?* Stockholm: Natur och Kultur.
- Blomqvist, Martha (2005). Inledning. I: Blomqvist Martha (red.) *Dialoger mellan kön och genus*. Uppsala: Uppsala Universitet. Hämtat från:
<http://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:274870/FULLTEXT01.pdf>
Hämtat den: 2018 11 16.
- Butler, Judith (1990/2007). *Genustrubbel – feminism och identitetens subversion*. Göteborg: Daidalos.
- Carroll, Aengus & Robotham, George, för ILGA: International Lesbian, Gay, Bisexual, trans and Intersex Association (2017). *Minorities Report 2017: attitudes to sexual and gender minorities around the world*. Genève: ILGA. Hämtat från:
https://www.ilga.org/downloads/ILGA_RIWI_Minorities_Report_2017_Atitudes_to_sexual_and_gender_minorities.pdf Hämtat den: 2018 11 20.
- Connell, Raewyn & Pearse, Rebecca (2015). *Om genus*. Göteborg: Daidalos.
- Diskrimineringslagen (2014). Hämtat från: <http://www.do.se/lag-och-ratt/diskrimineringslagen/> Hämtat den: 2018 11 19.
- Dolk, Klara (2013). *Bångstyriga barn – Makt, normer och delaktighet i förskolan*. Stockholm: Ordfront.
- Dønåsen, Ingrid & Lundberg, Tove (2017). Intersex/DSD. I: Lundberg, Tove, Malmquist, Anna och Wurm, Matilda (red.) *HBTQ+ - Psykologiska perspektiv och bemötande*. Stockholm: Natur och Kultur.

Eidevald, Christian (2009). *Det finns inga tjejbestämmare – Att förstå kön som position i förskolans vardagsrutiner och i lek*. Hämtat från:

<http://hj.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A158528&dswid=-1818> Hämtat den: 2018 12 03.

Foucault, Michel (1975/2017). *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv.

Frisén, Louise, Söder, Olle & Rydelius, Per-Anders (2017). Kraftig ökning av könsdysfori bland barn och unga. I: *Läkartidningen* Volym 114.

Hämtat från:

<http://lakartidningen.se/EditorialFiles/MY/%5BEFMY%5D/EFMY.pdf>

Hämtat den: 2018 11 16.

Hanner, Hans (2017). *Gay*. I: Lundberg, Tove, Malmquist, Anna och Wurm, Matilda (red.) *HBTQ+ - Psykologiska perspektiv och bemötande*. Stockholm: Natur och Kultur.

ILGA: International Lesbian, Gay, Bisexual, trans and Intersex Association (2017). *Sexual orientation laws in the world – overview*. Genève: ILGA.

Hämtat från:

https://www.ilga.org/downloads/2017/ILGA_WorldMap_ENGLISH_Overview_2017.pdf Hämtat den: 2018 11 20.

Kalla fakta (2018) [Video]. *Utanför laget*. Hämtat från:

<https://www.tv4play.se/program/kalla-fakta/10001097>

Hämtat den: 2018 12 20.

Kvale, Steinar & Brinkmann, Svend (2014). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.

Lundberg, Aleksa (2018). *Bögtjejen*. Stockholm: Brombergs.

Lundberg, Tove (2017). *Lesbisk*. I: Lundberg, Tove, Malmquist, Anna och Wurm, Matilda (red.) *HBTQ+ - Psykologiska perspektiv och bemötande*. Stockholm: Natur och Kultur.

Lundin, Mattias (2013). Att förhålla sig till heteronormen i förskola och skola. Hämtat från:

<https://res.cloudinary.com/lararforbundet/image/upload/v1391434962/d1d6edbad3efff5f538a426c08699873/heteronormen.pdf> Hämtat den: 2018 12

03.

Löfdahl, Annica (2014). God forskningssed – regelverk och etiska förhållningssätt. I: Löfdahl, Annica, Hjalmarsson, Maria & Franzén, Karin (red.) *Förskollärarens metod och vetenskapsteori*. Stockholm: Liber.

Lövestam, Sara (2017). *Grejen med substantiv och pronomen*. Stockholm: Piratförlaget.

Malmquist, Anna (2016). *Lesbiska småbarnsföräldrar – Utmaningar i en tid av möjligheter*. Göteborg, Stockholm: Makadam.

Malmquist, Anna (2017). Bi och pan. I: Lundberg, Tove, Malmquist, Anna och Wurm, Matilda (red.) *HBTQ+ - Psykologiska perspektiv och bemötande*. Stockholm: Natur och Kultur.

Malmquist, Anna, Hanner, Hans & Lundberg, Tove (2017). Hbtq+ och psykologi i en historisk tillbakablick. I: Lundberg, Tove, Malmquist, Anna och Wurm, Matilda (red.) *HBTQ+ - Psykologiska perspektiv och bemötande*. Stockholm: Natur och Kultur.

Malmquist, Anna, Lundberg, Tove & Wurm, Matilda (2017). Inledning. I: Lundberg, Tove, Malmquist, Anna och Wurm, Matilda (red.) *HBTQ+ - Psykologiska perspektiv och bemötande*. Stockholm: Natur och Kultur.

Norrhem, Svante, Rydström, Jens & Markusson Winkvist, Hanna (2015). *Undantagsmänniskor – en svensk HBTQ-historia med utblickar i världen*. Lund: Studentlitteratur.

Onsjö, Marja (2017). Barn och unga. I: Lundberg, Tove, Malmquist, Anna och Wurm, Matilda (red.) *HBTQ+ - Psykologiska perspektiv och bemötande*. Stockholm: Natur och Kultur.

RFSL (2016). *HBTQ-certifiering*. Hämtat från:
<https://www.rfsl.se/certifiering-och-utbildning/det-haer-aer-en-certifiering/>
Hämtat den: 2019 01 18.

RFSL (2018). *Certifierade verksamheter*. Hämtat från:
<https://www.rfsl.se/certifiering-och-utbildning/certifierade-verksamheter/>
Hämtat den: 2019 01 18.

RuPaul (2015) [video]. *Born naked*. Hämtat från:
<https://www.youtube.com/watch?v=ztQUcl2v-tU> Hämtat den: 2018 12 18.

Salmson, Karin och Ivarsson, Johanna (2015). *Normkreativitet i förskolan – om normkritik och vägar till likabehandling*. Linköping: Olika.

SAOL (2015). Hämtat från: <https://svenska.se/tre/?sok=hen&pz=1> Hämtat den: 2018 11 06.

Schei Jessen, Reidar (2017). Queer. I: Lundberg, Tove, Malmquist, Anna och Wurm, Matilda (red.) *HBTQ+ - Psykologiska perspektiv och bemötande*. Stockholm: Natur och Kultur.

Skolinspektionen (2017). *Förskolans arbete med jämställdhet*. Stockholm: Skolinspektionen. Hämtad från:
<https://www.skolinspektionen.se/globalassets/publikationssok/granskningsrapporter/kvalitetsgranskningar/2017/jamstallldhet/jamstallldhet-i-forskolan.pdf> Hämtad den: 2018 10 29.

Skolverket (2009). *Diskriminerad, trakasserad, kränkt? – barns, elevers och studerandes uppfattningar om diskriminering och trakasserier*. Hämtat från:
https://www.skolverket.se/sitevision/proxy/publikationer/svid12_5dfce447

[15d35a5cdfa2899/55935574/wtpub/ws/skolbok/wpubext/trycksak/Blob/pdf/2164.pdf?k=2164](https://www.skoledirektoratet.se/15d35a5cdfa2899/55935574/wtpub/ws/skolbok/wpubext/trycksak/Blob/pdf/2164.pdf?k=2164) Hämtat den: 2018 12 04.

Skolverket (2016). *Läroplan för förskolan Lpfö98 Reviderad 2016*. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2018). *Läroplan för förskolan Lpfö18*. Stockholm: Skolverket.

Socialstyrelsen.se. *Fastställande av könstillhörighet*. Hämtat från: <https://www.socialstyrelsen.se/omsocialstyrelsen/organisation/faststallande/avkonstillhorighet> Hämtat den: 2018 11 15.

Socialstyrelsen (2017). *Vård och behandling av personer med intersexuella tillstånd – kartläggning av det tidiga omhändertagandet*. Stockholm: Socialstyrelsen. Hämtat från: <http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/20474/2017-1-24.pdf> Hämtat den: 2018 11 19.

SOU (1972:26). *Förskolan del 1. Betänkande avgivet av 1968 års barnstugeutredning*. Hämtat från: https://weburn.kb.se/metadata/562/SOU_260562.htm Hämtat den: 2018 12 03.

Summanen, Edward & Summanen, Tom (2017). *Trans, kön och identitet – att arbeta inkluderande i fk-6*. Stockholm: Natur & Kultur.

Vetenskapsrådet (2017). *God forsknings sed*. Stockholm: Vetenskapsrådet. Hämtat från: https://www.vr.se/download/18.2412c5311624176023d25b05/1529480532631/God-forsknings-sed_VR_2017.pdf Hämtat den: 2018 11 27.

Wigzell, Olivia (2017). Förord. I: Socialstyrelsen (2017). *Vård och behandling av personer med intersexuella tillstånd – kartläggning av det tidiga omhändertagandet*. Stockholm: Socialstyrelsen. Hämtat från:

<http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/20474/2017-1-24.pdf> Hämtat den: 2018 11 19.

Wurm, Matilda (2017). Trans. I: Lundberg, Tove, Malmquist, Anna och Wurm, Matilda (red.) *HBTQ+ - Psykologiska perspektiv och bemötande*. Stockholm: Natur och Kultur.

Zetterqvist Nelson, Karin (2007). *Mot alla odds – Regnbågsföräldrars berättelser om att bilda familj och få barn*. Malmö: Liber.

Ärlemalm-Hagsér, Eva & Pramling Samuelsson, Ingrid (2009). Många olika genusmönster existerar samtidigt i förskolan. I: *Pedagogisk forskning i Sverige 2009 nr2*. Hämtat från:

https://www.gu.se/digitalAssets/1287/1287446_aerlpram.pdf Hämtat den: 2018 12 03.

10. Bilagor

10.1. Frågor till de intervjuade förskollärarna

Intervjufrågor (följdfrågor kan förekomma):

Hur tänker du att du skulle agera i följande situationer (vilka är fiktiva men baserade på mina egna erfarenheter från förskolor), och varför?

- Tre flickor håller på att starta upp en lek och de har kommit överens om att de ska leka mamma-pappa-barn. De håller på att fördela rollerna och två av flickorna blir osams för att de båda vill vara mamman och ingen av dem vill vara pappan. Den tredje flickan vill vara barn.
- Ett nytt barn ska börja på förskolan. Hen har två mammor. Påverkar detta något för er i förskolan, och i så fall hur? Blir det någon skillnad om hen har två pappor, endast en förälder eller till exempel två mammor och två pappor? Har du någon erfarenhet av regnbågsfamiljer i förskolan, eller baseras dina svar på hur du tänker att du skulle agera om det skulle börja en regnbågsfamilj här?
- En ny pojke ska börja på förskolan. Han visar sig ha klänning och långt hår. Påverkar detta något för er i förskolan, och i så fall hur?
- En ny flicka börjar på förskolan. Hon har kort hår och kläder som är vanligare att se på pojkar, och hon vill bara leka med pojkarna. Påverkar detta något för er i förskolan, och i så fall hur?

I den nya läroplanen står det att förskolan aktivt ska motverka könsmonster som begränsar barnen i deras utveckling, val och lärande. Vilka könsmonster tänker du på som begränsande? Vad gör du för att motverka dessa? Använder du dig själv som förebild för att motverka begränsande könsmonster? Använder du litteratur eller film för att motverka begränsande könsmonster?

Synliggörs homosexualitet på något sätt i din förskola? I så fall, hur? Tror du barnen känner till att tjejer kan bli kära i tjejer och killar i killar, att barn kan ha t.ex. två mammor?

10.2. Informationsbrev angående examensarbete vid Högskolan Dalarna

Information om undersökning av motverkande av begränsande könsmönster.

Du tillfrågas härmed om deltagande i denna undersökning.

Undersökningens syfte är att problematisera hur förskolan aktivt kan motverka begränsande könsmönster, genom att se på hur några förskollärare pratar om hur de arbetar för detta. I Lpfö98 reviderad 2016 står bland annat att "Förskolan ska motverka traditionella könsmönster och könsroller. Flickor och pojkar ska i förskolan ha samma möjligheter att pröva och utveckla förmågor och intressen utan begränsningar utifrån stereotypa könsroller" (Skolverket 2016 s.5). I Lpfö18, vilken börjar gälla från och med 2019 07 01, står bland annat att "Förskolan ska aktivt och medvetet främja alla barns lika rättigheter och möjligheter, oberoende av könstillhörighet. Förskolan har ett ansvar för att motverka könsmönster som begränsar barnens utveckling, val och lärande" (Skolverket 2018 s.7). I den nya läroplanen står alltså framskrivet att det finns könsmönster som är begränsande för barnen, och Skolinspektionen (2017) framhåller att begränsande könsmönster kan påverka barnens framtida val av studier och arbete. Att undersöka några sätt på vilka förskollärare pratar om sitt arbete med att motverka könsmönster i förskolan är därför särskilt relevant inför implementeringen av Lpfö18.

I undersökningen ingår intervjuer med fyra förskollärare från lika många förskolor. Dessa förskolor är valda utifrån att de ska skilja sig åt gällande bland annat geografiskt läge. Att du tillfrågas beror på att jag tror att du har värdefulla tankar att bidra med till denna undersökning.

Att delta i denna studie innebär att du blir intervjuad om hur du tänker kring könsmönster och du kommer få ta del av några fiktiva scenarion baserade på mina erfarenheter från olika förskolor för att sedan berätta om hur du tänker att du skulle kunna agera i dessa situationer. Intervjun beräknas ta cirka en timme.

Intervjuerna kommer ingå som en del av min uppsats, vilken senare kommer finnas tillgänglig på internet. Det finns även möjlighet för dig att få del av den färdiga uppsatsen genom att jag endera skickar den i ett mail eller som en länk.

Det material som samlas in genom intervjuerna kommer behandlas konfidentiellt, det vill säga att ingen obehörig kommer ha någon tillgång till någon personlig information. De uppgifter som i studien kommer behandlas är intervjusvar samt eventuellt vissa kontaktuppgifter som är nödvändiga för att intervjuerna ska kunna genomföras. Under studiens gång kommer materialet bevaras i min dator som är skyddad med lösenord, samt på ett USB-minne vilket vid de tillfällen jag inte sparar in nytt material på det kommer finnas inlåst i ett kassaskåp i mitt hem, där även anteckningar gjorda på papper kommer förvaras. Ingen känslig information kommer sparas. Då uppsatsen är slutförd kommer allt övrigt material makuleras; digital

information raderas från både dator och USB-minne och papper rivs i dokumentförstörare och eldas sedan upp. Allt material kommer anonymiseras och det kommer inte vara möjligt för läsare av uppsatsen att identifiera någon person eller förskola.

Högskolan Dalarna är ansvarig för behandlingen av personuppgifter i samband med examensarbetet. Som deltagare i undersökningen har du enligt Dataskyddsförordningen (GDPR) rätt att få information om hur dina personuppgifter kommer behandlas. Du har också rätt att ansöka om ett så kallat registerutdrag, samt att få eventuella fel rättade. Vid frågor om behandlingen av personuppgifter kan du vända dig till Högskolans dataskyddsombud.

Ditt deltagande i undersökningen är helt frivilligt. Du kan när som helst avbryta ditt deltagande utan närmare motivering.

Undersökningen kommer att presenteras i form av en uppsats vid Högskolan Dalarna.

Ytterligare upplysningar lämnas av nedanstående ansvariga.

Falun 2018 11 13

Student: Lisa Hollsten (telefonnummer och mailadress)

Handledare: Stina Jeffner (telefonnummer och mailadress)

10.3. Begreppsordlista

HBTQ+ - Homosexuella, Bisexuella, Transpersoner, Queera, och andra som på olika sätt går utanför normer gällande kön, genus och sexualitet

LGBTQ – Lesbian, Gay, Bisexual, Trans. Engelsk version av HBTQ

Homosexuell – en person som attraheras av och/eller blir förälskad i personer av samma kön som hen själv identifierar sig med

Bisexuell – en person som attraheras av och/eller blir förälskad i både kvinnor och män

Pansexuell – en person som attraheras av och/eller blir förälskad i personer oavsett kön

Trans – ett paraplybegrepp för personer som inte identifierar sig med sitt tilldelade kön. Det innefattar bland annat personer som vid födseln tilldelats kvinnligt kön men som identifierar sig som män, eller tvärtom, men det innefattar också bland annat personer som inte identifierar sig som varken kvinnor eller män och personer som identifierar sig med olika könstillhörigheter vid olika tillfällen.

Queer – ett begrepp med flera innebörder vilka mer ingående förklaras i studiens huvudtext under rubrikerna *Queer* och *Teoretisk utgångspunkt*. Det handlar kortfattat om ifrågasättande av normer eller om att inte följa normer kopplade till kön.

Intersex – medfött fysiskt överskridande av könsgänser

Hen – ett könsneutralt pronomen som kan användas när en inte känner till en persons könstillhörighet, när en persons könstillhörighet saknar betydelse, istället för hon/han i text, eller som ett personligt pronomen för personer som inte definierar sig själva som endera kvinnor eller män

Regnbågsfamilj – ett begrepp som kan användas för alla familjer som inte följer heteronormativa tvåsamhetsnormer